

ОСНОВА

суфікс

корінь

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

ДО ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
(БУДОВА СЛОВА. СЛОВОТВІР)

закінчення

префікс

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

Факультет філології

Кафедра української мови

Навчально-науковий Інститут українознавства

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

до проведення уроків з української мови

(Будова слова. Словотвір)

для студентів 3-го курсу ОР бакалавр спеціальностей
“035 Філологія 035.01 Українська мова та література”,
“014 Середня освіта 014.01 Українська мова та література”

Івано-Франківськ
“НАІР”
2024

УДК 373.5.016:811.161.2]81'373.611(072)

Г 81

Рекомендовано до друку методичною радою Факультету філології (протокол №4 від 31 січня 2024 р.), вченою радою навчально-наукового Інституту українознавства (протокол №1 від 11 січня 2024 р.) Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Рецензенти:

Кушлик О.П. – доктор філологічних наук, професор кафедри української мови Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка;

Брус М.П. – доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Валентина Грещук

Г 81 Методичні рекомендації до проведення уроків з української мови (Будова слова. Словотвір) для студентів Факультету філології спеціальностей “035 Філологія 035.01 Українська мова та література”, “014 Середня освіта 014.01 Українська мова та література”. Івано-Франківськ: НАІР, 2024. 88 с.

ISBN 978-617-8011-74-1

УДК 373.5.016:811.161.2]81'373.611(072)

ISBN 978-617-8011-74-1

© Валентина Грещук, 2024 р.

© Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2024 р.

ЗМІСТ

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ	4
ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА	5
Значення і завдання вивчення будови слова та словотвору в закладах загальної середньої освіти	6
Принципи навчання будови слова та словотвору	9
Методи й прийоми вивчення будови слова та словотвору	11
Види навчально-тренувальних вправ	14
Труднощі у вивченні будови слова та словотвору.....	17
Висновки.....	20
ДОДАТКИ.....	21
Додаток I. Тренувальні вправи (Будова слова)	21
Додаток II. Тренувальні вправи (Словотвір)	23
Додаток III. Послідовність морфемного розбору слова	25
Додаток IV. Послідовність словотвірного розбору слова.....	26
Додаток V. Тестові завдання (Будова слова).....	27
Додаток VI. Тестові завдання (Словотвір).....	31
Додаток VII. Конспекти уроків (Будова слова).....	35
Додаток VIII. Конспекти уроків (Словотвір).....	61
Додаток IX. Роздавальний матеріал (унаочнення).....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	86

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

ЗЗСО – заклади загальної середньої освіти

нар. твор. – народна творчість

с. – сторінка

та ін. – та інше, та інші

напр. – наприклад

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Згідно з чинною програмою для ЗЗСО (зі змінами, затвердженими наказом МОНУ № 795 від 12.07.2021 р.) для 5-6 класів, розділ “Будова слова” вивчається у 5 класі, а “Словотвір” у 6 класі разом із орфографією. Під час опрацювання цих розділів завдання вчителя полягає у тому, щоб сформувавши в учнів поняття про морфемну й словотвірну структури слова, спільнокореневі слова й форми слова, навчити здійснювати морфемний та словотвірний аналізи, виробити навички користування морфемним і словотвірним словниками тощо. Із метою ефективного проведення уроку майбутньому вчителеві слід ознайомитися з методичними рекомендаціями.

Теоретичне наповнення методичних рекомендацій дає можливість краще усвідомити значення і завдання вивчення будови слова та словотвору, що своєю чергою сприятиме успішній реалізації мети, поставленої перед учасниками освітньої діяльності. Майбутній учитель може ознайомитися з поданими у методичних рекомендаціях принципами навчання, їх класифікацією, сучасними методами і прийомами, які є необхідними для ефективного засвоєння учнями навчального матеріалу. Зосереджено увагу й на видах навчально-тренувальних вправ, їх призначеннях, основних критеріях застосування, подано зразки вправ із морфемної будови слова та словотвору. Окрім цього, вказано на основні труднощі при вивченні будови слова і словотвору та подано шляхи їх розв’язання.

Важливим доповненням до методичних рекомендацій є додатки, які містять не тільки зразки тренувальних вправ, тестів, алгоритмів морфемного та словотвірного аналізів слова, а й приклади конспектів уроків на різноманітні теми, що стосуються будови слова та словотвору, роздавального матеріалу (таблиця “Значущі частини слова”, схема “Словотвірне гніздо”, QR-код “Кореневий гніздовий словник української мови” та ін.), якими майбутні вчителі-словесники можуть послуговуватися, і які стануть у нагоді під час проведення уроків з розділів “Будова слова” та “Словотвір”.

Значення і завдання вивчення будови слова та словотвору в закладах загальної середньої освіти

Найголовнішим засобом збагачення лексики сучасної української літературної мови є творення нових слів, тобто словотворення. Слова в мові з'являються не з довільно взятих звуків – їх створюють, керуючися певними закономірностями, тому важливо знати засоби творення слів, а також правильно використовувати різні способи словотворення.

Українська мова як одна з найрозвинутіших мов світу має досконалу систему засобів словотвору, що дає їй змогу йти в ногу з розвитком науки, техніки, освіти, культури, адже ці процеси неодмінно супроводжуються появою великої кількості нових слів. Їх творення тісно пов'язане із структурою слів та здатністю членуватися на морфеми (значущі частини).

Будова слова та словотвір – це традиційні розділи шкільної програми, в яких розглядаються значущі частини слова, відношення між спорідненими словами, творення нових слів.

Основна мета вивчення будови слова та словотвору у 5-6 класах це: опис морфемного складу української мови, ознайомлення учнів із способами словотворення та словотвірними словниками, вироблення вміння здійснювати морфемний та словотвірний аналізи слова.

Вивчення будови слова та словотвору спрямовується й на те, щоб учні усвідомили різницю між словозміною та словотворенням, навчилися розрізняти морфологічні та неморфологічні способи творення слів, поглибили знання про зв'язок словотворення з лексикою, морфологією та орфографією.

Вивчаючи морфемну будову слів і систему способів словотворення, здобувачі загальної середньої освіти готуються до усвідомлення та засвоєння багатьох орфографічних правил, а знання системи закінчень змінюваних слів створює необхідну основу для вивчення синтаксису, зокрема засобів зв'язку між словами у словосполученні та реченні.

У шкільній практиці “Будова слова” вивчається у 5 класі, а “Словотвір” у 6 класі разом із орфографією. Основними завданнями вивчення будови слова та словотворення в 5-6 класах є:

- сформувані в учнів стійкі вміння розрізняти форми слова й спільнокореневі слова;
- забезпечити знання особливостей, у тому числі й стилістичних, значущих частин слова;
- навчити здобувачів загальної середньої освіти здійснювати морфемний (за будовою) та словотвірний аналізи слова;
- виробити навички користування морфемним і словотвірним словниками;
- вивчити структуру похідного слова, його складових частин та взаємозв’язків між ними;
- встановити принципи розрізнення похідних і непохідних слів;
- осмислити способи словотворення та основні закономірності, що активно діють у словотворчих процесах постійного збагачення лексичного складу мови;
- активізувати сприйняття учнями семантичних параметрів морфем.

Уявлення учнів про словотвірні процеси поглиблюються і конкретизуються під час опрацювання частин мови та їх окремих семантичних груп, а також при розгляді способів творення ряду граматичних форм (напр.: дієприкметників і дієприслівників, ступенів порівняння прикметників).

Якісно організована робота з будови слова та словотвору дозволяє сформувані в учнів низку **компетентностей**:

- здатність відділяти закінчення слів від основи;
- здатність членувати основу на значущі частини;
- здатність добирати спільнокореневі слова з префіксами й суфіксами;
- здатність розрізняти похідні та непохідні слова;
- здатність розрізняти форми слова й спільнокореневі слова, правильно вживати їх у мовленні;
- здатність визначати спосіб творення відомих слів;

– здатність правильно писати слова з вивченими орфограмами, знаходити і виправляти допущені помилки;

– здатність вміло користуватися словотвірним та морфемним словниками.

Опрацювання цих розділів має велике значення як з точки зору виконання загальнопедагогічних завдань (розвиток пізнавальних здібностей учнів, формування навичок самостійної пошукової діяльності тощо), так і з погляду досягнення цілей теоретичного та практичного засвоєння мовного матеріалу. Уміння виділяти у слові його складові частини – основу, закінчення, корінь, префікси та суфікси є головною передумовою для успішного вивчення частин мови, їх форм, зв'язків між словами, стилістичних функцій морфологічних засобів. Без засвоєння будови слова не можливе свідоме сприйняття семантики багатьох слів, а отже, й поповнення лексичного запасу цілими рядами споріднених (спільнокорневих) лексем.

Опанування розділів “Будова слова” та “Словотвір” стає підґрунтям для засвоєння правопису слів, тому у зв'язку з вивченням словотвору та будови слова подаються правила написання префіксів, суфіксів, чергування приголосних при словотворенні.

Принципи навчання будови слова та словотвору

Принципи – фундаментальні ідеї, вихідні положення, які визначають зміст, форми та методи навчальної роботи відповідно до мети виховання, закономірностей процесу навчання. Вони виконують регулятивну функцію з погляду моделювання дидактичних теорій та способу регуляції практики навчання. На принципах ґрунтуються підходи до навчання усіх дисциплін, визначаючи певною мірою їх зміст, засоби та прийоми навчальної роботи.

Принципи навчання будови слова та словотвору поділяються на: загальнодидактичні, лінгводидактичні, а також власне методичні (специфічні).

До загальнодидактичних належать принципи перспективності, науковості, систематичності, доступності, наступності, наочності, послідовності, проблемності та ін.

До лінгводидактичних належать такі принципи:

- встановлення зв'язку у вивченні морфеміки та словотвору з орфографією, лексикологією, граматиною;
- уважного ставлення до будови слова та словотвору;
- функціонально-стилістичної спрямованості у навчанні будови слова та словотвору.

До власне методичних принципів відносимо:

- урахування структури, семантики значущих частин слова;
- встановлення тісного зв'язку з лексикологією, граматиною, орфографією;
- свідомого виділення морфем у слові;
- засвоєння лексичних одиниць, здатних для творення нових слів, також слів, які характеризуються єдністю афіксів, твірної основи;
- здійснення зв'язку з роботою над розвитком зв'язного мовлення.

Реалізація цих принципів буде зумовлюватися дотриманням таких вимог:

- урахування досягнень сучасної лінгвістичної науки;
- подання матеріалу в чіткій логічній послідовності;

- пов'язування теоретичних відомостей із мовленнєвою практикою учнів;
- урахування вікових особливостей учнів, рівня їх загальної мовної підготовки при структуруванні навчального матеріалу та вибору форм і методів роботи;
- опора на знання, здобуті учнями в початкових класах, і підготовка їх до усвідомленого сприйняття матеріалу, що вивчатиметься згодом.

Методи й прийоми вивчення будови слова та словотвору

Під час вивчення розділів “Будова слова” та “Словотвір” застосовують такі **методи** навчання мови:

- слово вчителя (розповідь, пояснення);
- бесіда (евристична бесіда);
- спостереження, аналіз мовних явищ (із елементами проблемного програмованого навчання, алгоритмізації);
- робота з підручником;
- вправи.

У процесі навчання будови слова та словотвору рекомендуємо використовувати такі методичні **прийоми**:

- спостереження над структурою, семантикою і функціонуванням значущих частин слова;
- добір та зіставлення спільнокореневих слів;
- виділення морфем у структурі слова;
- з’ясування семантики слова;
- утворення слів за допомогою різних афіксів;
- морфемний та словотвірний розбори;
- робота зі словниками.

На першому уроці зі словотвору можна застосувати унаочнення, бесіду, самостійні спостереження учнів. За допомогою методу бесіди слід запропонувати учням пригадати назви всіх розділів і дати відповіді на запитання:

1. Що вивчається у розділах “Будова слова” та “Словотвір”?
2. Для чого треба знати будову слова?
3. За допомогою яких значущих частин утворюються слова?

Рекомендуємо використовувати на уроках із будови слова та словотвору такі види наочності та технічні засоби навчання:

<i>Зорова та слухова наочність</i>	<i>Технічні засоби навчання</i>
<p>таблиці: опорні, наскрізні, порівняльні, узагальнювальні таблиці-схеми</p> <p>схеми: узагальнювальні, зіставні, протиставні, схеми-опори, морфемного розбору (розбір-судження, розбір-міркування), словотвірного аналізу слів.</p>	<p>графопроєктор мультимедійна дошка комп'ютер, ноутбук, планшет електронний підручник магнітофон радіо радіомікрофон відеофільми кінофільми телебачення</p>

Робота з підручником найчастіше проводиться при вивченні основи слова та закінчення змінних слів. За підручником з української мови учні самостійно або з допомогою вчителя набувають знання та навички і поступово вдосконалюють їх. Робота з підручником вимагає вміння правильно читати і розуміти текст, осмислювати прочитане, узагальнювати, записувати висновки.

При вивченні будови слова та словотвору використовують також метод вправ. Серед найважливіших методів теоретико-практичного опрацювання матеріалу є: морфемний, словотвірний та етимологічний аналізи слова, тому вони знаходять широке застосування на уроках. Кожному вчителю-словеснику необхідно оволодіти найбільш раціональними прийомами їх проведення.

Морфемний аналіз допомагає розкрити внутрішню будову слова, організацію значущих частин у ньому, а також полегшує вивчення учнями правопису кожної частини мови. Його проводять у всіх класах, ускладнюючи відповідно до вивчення нових тем із будови слова та словотвору. Словотвірний розбір – вид мовного аналізу, який полягає у з'ясуванні, чи є це слово похідним: якщо похідне, то яка твірна основа і який словотворчий афікс (*суфікс, префікс, конфікс*), який спосіб словотворення (*префіксальний, суфіксальний та ін.*). Словотвірний розбір передбачає побудову словотвірних пар, гнізд,

ланцюжків. Він створює передумови для елементів дослідницької діяльності учнів, для створення проблемних ситуацій. Словотвірний аналіз дозволяє побачити, якою є словотвірна структура похідного слова та яким способом слово утворене.

У практиці вивчення будови слова та словотвору застосовується також етимологічний аналіз, що є органічним продовженням словотвірного. Учителю потрібно звернутися до історичного пояснення слова, використовуючи елементи етимологічного аналізу. Це треба робити тоді, коли важко встановити прямий зв'язок між твірними та похідними словами, бо найбільших змін у процесі історичного розвитку мови зазнають корені слів, що викликають труднощі у встановленні твірної основи.

Види навчально-тренувальних вправ

У системі уроків, метою яких є формування певних знань, умінь та навичок, важливо застосовувати види вправ, що мають відповідати таким основним критеріям оптимізації: цілеспрямованість, точність, послідовність і міра. Учитель має подбати про те, щоб система вправ:

- була спрямована на розвиток і закріплення різних якостей знань та умінь;
- забезпечувала достатню повторюваність за видами та кількістю протягом вивчення всієї теми;
- передбачала економну форму подання, коли до одного запису, малюнка, об'єкта тощо можна поставити кілька тренувальних завдань;
- включала різні форми керування роботою учнів залежно від ступеня засвоєння ними матеріалу та рівня готовності (опора на зразок, таблицю, коментування, контроль кінцевих результатів тощо).

Система вправ у навчанні будови слова та словотвору

№	Вправи	Призначення
1.	Зіставлення словотворчих понять із морфемними	Дають змогу краще усвідомити поняття словотвору, твірної та похідної основи, зрозуміти особливості творення слів
2.	Спостереження і порівняння мовних явищ	Дають змогу усвідомити, що слова мають певну форму
3.	Морфемний розбір	Спрямований на краще усвідомлення будови слова, розуміння та застосування орфографічних правил
4.	Словотвірний аналіз	Спрямований на краще усвідомлення словотвірної будови похідного слова; розмежування морфемної та словотвірної будови слова

5.	Тренувальні вправи	Посилюють увагу до морфемної та словотвірної будови слова, допомагають краще усвідомити лексичне значення слова
6.	Творчі вправи	Збагачують, активізують словник учнів, створюють умови для застосування орфографічних правил
7.	Диктанти	Сприяють формуванню правописних умінь і навичок, контролю засвоєних знань

Із метою трансформації знань в уміння й навички учнів, доцільно використовувати систему таких тренувальних вправ і завдань:

- виписати з тексту або дібрати самостійно до запропонованого слова форми або спільнокореневі слова;
- дібрати слова, що складаються з певної кількості морфем;
- визначити звуки, на які закінчується основа слова;
- визначити корені, у яких відбуваються звукові зміни (чергування);
- згрупувати за спорідненістю слова з омонімічними коренями;
- дібрати антоніми, що відрізняються від поданих слів лише префіксами;
- дібрати слова з тим самим префіксом або суфіксом;
- дібрати слова з певним значенням (напр.: назви мешканців міст), згрупувати їх за суфіксами;
- пояснити роль тих чи інших афіксів (напр.: суфіксів пестливості або зрублості);
- побудувати словотвірний ланцюг або словотвірне гніздо.

Відповідно до змісту виучуваного матеріалу вправи поділяються на морфемні та словотвірні.

Морфемні вправи розвивають в учнів уміння визначати структуру слова. Передусім це такі вправи:

- знайти (виписати, підкреслити) слова, що мають префікси, суфікси (або певну структуру);
- графічно позначити значущі частини слова;
- дібрати слова з певними суфіксами тощо (або з певною структурою);
- виконати графічний диктант (записати схеми замість слів);
- визначити, у якому зі слів префікс (суфікс тощо) не виділяється.

Словотвірні вправи розвивають у здобувачів загальної середньої освіти вміння встановлювати структурно-семантичні зв'язки та визначати спосіб творення слова, напр.:

- у похідних словах виділити твірну основу (твірне слово), позначити словотвірні морфеми;
- розподілили слова у дві колонки: похідні й непохідні;
- записати слова парами, віднайти твірне та похідне слово, вказати, за допомогою яких значущих частин утворилися похідні слова;
- розгадати слова-ребуси та визначити їх спосіб творення;
- скласти ланцюжок спільнокореневих слів;
- визначити спосіб творення слова;
- дібрати спільнокореневі слова до запропонованого слова.

Труднощі у вивченні будови слова та словотвору

Виникнення труднощів у здобувачів загальної середньої освіти 5-6 класів під час вивчення будови слова та словотвору у наш час стало поширеною проблемою. Учні важко сприймають деякі правила, вони не можуть застосовувати теорію на практиці. Досліджували цю проблему відомі мовознавці та лінгводидакти, а саме: Н. Клименко, М. Плющ, В. Горпинич, М. Пентилюк та інші.

Складними для учнів видаються ті морфологічні зміни, які супроводжуються стягненням звуків, усіченням основи тощо. В українській мові є чимало слів, утворених за допомогою суфіксів *-ськ-*, *-ств-*, що переходять інколи у сполуки *-зьк-*, *-зтв-*, *-цьк-*, *-цтв-*. Працюючи з учнями над словотворенням, слід систематично звертати увагу на звукові зміни, що відбуваються при творенні слів – чергування (*рука – ручний*), спрощення груп приголосних (*проїзд – проїзний*), накладання звуків, що входять до двох морфем (*Одеса+ський – одеський*), у процесі якого також відбуваються чергування (*Овруч+ський – овруцький*).

Труднощі, які виникають у здобувачів загальної середньої освіти під час вивчення будови слова та словотвору, пов'язані з тим, що учні:

- аналізуючи слова, враховують лише зовнішнє їх оформлення (збіг окремих звуків) і не замислюються над значенням слів (*вода і водити*);

- ураховуючи семантику слова, його значення, забувають про зовнішнє (звукове) оформлення спільнокореневих слів, а тому помилково вважають спільнокореневими слова *парк* і *сад* (місце, де ростуть дерева);

- не враховують того, що в коренях слів можливе чергування звуків (*сніг – сніжок*);

- не розрізняють спільнокореневих слів і форм одного й того ж слова (*білий, білити і білий, білого*);

- “склеюють” корінь із префіксом (напр.: якщо для виділення кореня в слові *заспів* доберуть споріднені слова *заспівати, заспівувати*, то у них виникає бажання помилково прийняти за корінь

заспів-, при доборі ж інших слів: *співати, спів, співак* – корінь буде виділено правильно);

– “склеюють” корінь із суфіксом (напр.: аналізуючи слово *робітник*, учні можуть дібрати споріднені слова *робота, заробіток, робітничий* і визначити корінь *-робот-, -робіт-*, добір же слів *зароблений, робити, роботящий* переконує учнів у тому, що *-от-, -ит-* є суфіксами, а не частиною кореня);

– “склеюють” між собою суфікси (напр.: визначають у слові *слоненятко* суфікс *-енятк-* або *-ятк-*, насправді ж тут три суфікси – *-ен-, -ят-, -к-*);

– “склеюють” суфікс і закінчення (напр.: у слові *казка* визначають як суфікс *-ка-*).

Учителю слід звернути увагу учнів на те, що не потрібно змішувати твірну основу з основою слова. У лексичну основу слова обов’язково входять всі морфеми, окрім закінчення, напр.: у прикметнику *синівський* лексична основа *синівськ-*. До твірної основи входять не всі морфеми, а лише ті, які потрібні для утворення похідного слова: в слові *синівський* твірна основа *син-*. Порівняємо ще кілька прикладів: *прибережний* – лексична основа *прибережн-*, а твірна основа *-бережн*, *заспівати* – лексична основа *заспівати*, а твірна основа *-співати*; *крижаний* – лексична основа *крижан-*, а твірна основа *криж-*; *березовий* – лексична основа *березов-*, а твірна основа *берез-*.

Також учні часто змішують поняття твірного слова та твірної основи, але ці поняття не збігаються. Твірна основа завжди менша від твірного слова та виділяється з нього. До твірної основи ніколи не входять закінчення, що є обов’язковим елементом відмінюваних твірних слів. Напр.: для іменника *бакинці* твірним словом є іменник *Баку*, а твірною основою *бак-*; для іменника *подарунок* твірним словом виступає дієслово *подарувати*, а твірною основою – *подару-*; для дієприкметника *читаючи* твірним словом є дієслово *читають*, а твірною основою – *читай-*.

Часто здобувачі загальної середньої освіти неправильно визначають спосіб творення слова. Напр.: наявність суфікса ще не є

підставою стверджувати, що це суфіксальний спосіб. Так, у слові *прилисток* є суфікс *-ок* (*лист, листок*), але воно утворилося префіксальним способом (за допомогою префікса *при* + слово *листок*), а не суфіксальним. Прикладами цього типу можуть бути такі слова: *підпанок* (*під+панок*), *підлісок* (*під+лісок*), *підмайстер* (*під+майстер*), *запросто* (*за+просто*), *заклинок* (*за+клинок*), *заклепка* (*за+клепка*).

Отже, при вивченні будови слова та словотвору у здобувачів загальної середньої освіти виникає багато труднощів, тому, опрацьовуючи цю тему, учитель повинен приділити належну увагу попередженню типових учнівських помилок.

Висновки

Вивчення будови слова та словотвору має важливе значення для загальнолінгвістичної компетенції здобувачів загальної середньої освіти, оскільки ознайомлює їх з основними способами номінації та особливостями словотворення, значною мірою сприяє підвищенню орфографічної грамотності. Засвоєння теоретичного матеріалу цих розділів та їх практичне використання під час уроків української мови дає змогу проникнути в структуру та зміст слова (як твірного, так і похідного), усвідомити функції та роль кожної морфеми, зрозуміти шляхи поповнення словникового складу української мови. Систематична словотвірна робота на уроках української мови стимулює в учнів розвиток мовного чуття, а також формує вміння та навички встановлювати структурно-семантичні зв'язки між словами, сприяє вдумливому запам'ятовуванню значної кількості лексичних одиниць, допомагає глибшому розумінню та чіткому усвідомленню словникового багатства української мови. Засвоєння учнями основ будови слова та словотвору створює підґрунтя для вільного володіння граматичною, орфографічною та стилістичною нормами сучасної української літературної мови.

ДОДАТКИ

Додаток І. Тренувальні вправи (Будова слова)

1. Записати речення, вставляючи пропущені букви. Пояснити орфограми. Зробити морфемний аналіз виділених слів. Знайти слова з нульовим закінченням.

Пр..красний лелека в польоті, і **пр..красний** його **політ**, схожий на **бе..звучну** мелодію, що завжди викликає захват (Є. Гуцало).

2. У кожній групі знайти слова, які не належать до спільнокореневих:

- а) будівля, будувати, будильник, будова, будинок;
- б) підводний, водолаз, підвода, вода, водяний;
- в) гірський, міжгір'я, гора, погоріле, гірка;
- г) нічний, нічого, нічка, вночі, ночівля.

3. Подані слова розібрати за будовою. Вибрати два з них і скласти з ними речення.

Переспів, утеплений, передплатник, згори.

4. До поданих слів дібрати слова з протилежним значенням. Виділити основу і префікси. Пояснити правопис префіксів.

Прихід, приїзд, захід, відбігти, відійти, заходити, розгорнути, розкувати, заклеювати, принести, закрити, склеювати, приїхати, підгорнути, відкрити.

5. Розібрати за будовою слова.

Хатинонька, героїзм, доріжка, прибережний, польовий, весна, запорізький, Прикарпаття, зубний, село, край, лото, багаття, совість, дружити, дзвонить, мідь, вікно, швидко, дружок, малий, далеко.

6. Записати слова у три колонки:

- а) із звуковим закінченням;
- б) із нульовим закінченням;
- в) без закінчення (незмінні).

Дніпро, вода, вітер, усюди, швидкий, берег, буря, люди, місто, спритно, зустріч, кіно, пароплав, журі, човен, поні, писати, сонце, тепло, малювати.

7. Виписати споріднені слова, позначити в них корінь.

Я дуже люблю квіти. У день народження Оленка подарувала мамі червону квітку. На квітнику у мене ростуть червоні гладіолуси. Леся любила ходити заквітчаною.

Найбільше Петрику подобалось літом. Влітку діти відпочивають у таборі. А вже тепле літечко надходить. Мама приготувала Тані літній одяг.

Восени берізки одягаються в жовтий одяг. Серед зелених ялин одиноко жовтіє кленок. Діти зробили на ялинку червоні та жовтенські ліхтарики. У жовтні починає жовтіти листя на деревах.

Білий сніг летить лапатай. Всі кущі й дерева припорошило біленьким інеєм. Свого кролика Вітя назвав Біланом. У темряві ночі виразно білили стовбури беріз.

8. Позначити корінь у поданих словах.

Вишенька, сестра, хлопчик, водичка, зернятко, веселий, стежки, сніжок, дерево, дощик, землянка, зеленіє, морський, літній, хатка, зимою, польовий, тихенько, сільський.

9. Знайти спільнокореневі слова в тексті.

Прийшла зима. Усе довкола забіліло. З неба падали білі сніжинки. Зайчик, побачивши сніг, став зовсім білявим.

10. “Збери слово”:

а) корінь той же, що й у слові *мова*;
префікс той же, що й у слові *розпис*;
закінчення таке ж, що й у слові *роса*.

б) корінь та суфікс ті ж, що і в слові *перекладач*;
префікс той же, що і в слові *вибути*;
закінчення таке ж, що і в слові *стеблі*.

в) корінь той же, що і в слові *вода*;
суфікс той же, що і в слові *грибний*;
префікс той же, що і в слові *підніс*;
закінчення таке ж, що і в слові *білий*.

Додаток II. Тренувальні вправи (Словотвір)

1. Дібрати по два слова до кожної схеми:

- а) префікс, корінь, суфікс;
- б) префікс, корінь, суфікс, закінчення;
- в) корінь, закінчення;
- г) корінь, суфікс.

2. Зробити письмовий морфемний і словотвірний розбори слів:

тиск, червоного, стомлений, гордість, приземлення, виступ.

3. Записати декілька прикладів слів, утворених:

- а) префіксальним способом;
- б) суфіксальним способом;
- г) способом складання.

4. Дати відповідь одним словом і назвати, яким способом утворено це слово.

Хто обробляє землю?

Хто любить правду?

У якому будинку п'ять поверхів?

Хто любить самого себе?

Останній місяць осені?

5. Записати слова парами і віднайти твірне та похідне слово.

Позначити, за допомогою яких морфем утворилися нові слова:

- традиція, традиційний;
- скарбниця, скарб;
- безнаціональний, національний;
- мудрість, мудрий;
- народ, народний.

6. Запропоновані слова розподілити за групами відповідно до способів їх творення.

Українець, хникати, вербиченька, патріотизм, ХДУ, жнивувати, білолиций, місяць, танцюрист, лісостеп, чорнозем, майбутнє, вічнозелений, Олександра, кума, принести, безграмотний, підкладка, облом, обмін, підкуп, юнь, блакить, по-приятельськи, зарубіжний,

перекотиполе, напередодні, впівголоса.

7. Виписати слова у дві колонки: похідні – непохідні.

День, осінній, нога, співак, ікра, парк, перехід, ракета, кінотеатр, океан, мир, героїзм.

8. Утворити нові слова за допомогою суфіксального способу.

Школа, учити, вода, берег, слово, сонце, море, сад, сніг, книга, хліб, тихо, рік, праця.

9. Визначити, яка з поданих у дужках основ, є твірною для кожного слова.

Лісник (ліс, лісний), підвіконник (під вікном, вікно), підводний (під водою, водний), підсніжник (сніг, під снігом), безмежний (без межі, межа), подорожник (по дорозі, дорога).

10. Довести, що в кожній парі перше слово є твірним для другого. Позначити твірні основи, а також суфікси і префікси, за допомогою яких утворено похідні слова. У якому слові при словотворенні відбулося чергування звуків?

Мед – медочок; писати – виписати; зелений – зеленіти; пекти – печиво; веселий – веселка; лісок – лісочок.

Додаток III. Послідовність морфемного розбору слова

1. Аналізоване слово (змінюване чи незмінюване).
2. Морфологічне вираження (якою частиною мови виступає).
3. Визначити:
  - закінчення (у змінюваних словах), вказавши на його граматичне значення;
  - основу слова, охарактеризувавши її (непохідна – похідна; коренева – афіксальна);
  - корінь слова, дібравши кілька спільнокореневих слів, наголосити на можливих варіантах кореня (чергування голосних чи приголосних);
  - префікс (словотворчий чи формотворчий);
  - суфікс (словотворчий чи формотворчий);
  - постфікс, інтерфікс.
4. Указати на морфонологічні та історичні зміни в основі слова (якщо відбулися).
5. Позначити графічно морфемний склад аналізованого слова.

Зразок

1. **Мандрівка.**
2. Іменник.
3. Закінчення **-а**, вказує на називний відмінок, однину, жіночий рід; основа **мандрівк-**, похідна, афіксальна; корінь **-мандр'**- (*мандрівник, помандрувати*); суфікс **-івк-**, словотворчий, іменниковий.
4. У корені приголосний [р] чергується з [р'] (*мандри – мандрівка*).

5.

Додаток IV. Послідовність словотвірного розбору слова

1. Речення зі словом для аналізу.
2. Аналізоване слово.
3. Твірне слово (мотиватор або мотивувальне слово).
4. Твірна основа (мотивувальна основа).
5. Словотворчий засіб.
6. Спосіб словотворення.

Зразок

1. Із коси **осінніх** хмар летіла мжичка... (В. Стус)
2. Аналізоване слово: **осінній**.
3. Твірне слово: **осінь**.
4. Твірна основа: **осін-**.
5. Словотворчий засіб: суфікс **-н-**.
6. Морфологічний спосіб словотворення, суфіксальний тип.

Додаток V. Тестові завдання (Будова слова)

1. Указати рядок, у якому кожне слово має закінчення:

- а) бюро, ходити, зустріч
- б) співаючи, радіо, двері
- в) тихо, шосе, хлопець
- г) **батько, село, лісу**

2. Нульове закінчення мають усі слова рядка:

- а) **монітор, відгомін, фосфор**
- б) пальто, кремезно, нині
- в) шимпанзе, відповідь, зараз
- г) совість, ніяк, провесінь

3. Знайти слово, у закінченні якого пишеться буква о:

- а) душ..м
- б) веж..ю
- в) **столяр..м**
- г) каменяр..м

4. Указати різні форми одного й того самого слова:

- а) **день, дня, днем**
- б) сніг, сніговик, сніжинка
- в) зелений, зеленіти, зеленка
- г) весна, весняний, веснянка

5. Спільнокореневими до слова *воля* є всі наведені слова, окрім:

- а) вільний
- б) **воловий**
- в) воленька
- г) визволити

6. Спільнокореневими є всі слова в рядку:

- а) сонце, сонечком, на сонці
- б) водний, водити, вода
- в) **читати, читанка, прочитаний**
- г) пролісок, проліском, (у) проліску

7. Указати, який корінь у слові *веснонька*:

- а) весно
- б) веснонь
- в) вес
- г) **весн**

8. Префікс *при-* мають усі слова в рядку:

- а) пр..сісти, пр..звище, пр..подобний
- б) пр..землений, пр..йти, пр..рва
- в) пр..красний, пр..мружити, пр..вітати
- г) **пр..єднати, пр..лягти, пр..морський**

9. Префікс *с-* мають усі слова в рядку:

- а) ..питати, ..шити, ..фотографувати
- б) **..пекти, ..трусити, ..кривдити**
- в) ..чесати, ..гуртувати, ..бігати
- г) ..танцювати, ..чистити, ..тримати

10. Префікс *пре-* є в слові:

- а) **пр..чудовий**
- б) пр..азовський
- в) пр..летіти
- г) пр..краса

11. Префікс *прі-* є в слові:

- а) пр..зентація
- б) пр..в'язати
- в) **пр..звисько**
- г) пр..сісти

12. Указати слово, яке має два префікси:

- а) **неперевершений**
- б) вирішити
- в) позакривати
- г) недійсний

13. Указати слово, утворене за допомогою суфікса:

- а) побілити
- б) **весняний**
- в) приїхати

г) провесна

14. Правильно поділено усі слова на морфеми, окрім:

а) мит/ець

б) до/від/ник

в) с/тривож/ен/о

г) о/зим/ин/а

15. Указати рядок, у всіх словах якого правильно виділені закінчення:

а) коров[а], йду[чи], сад[ок]

б) дитин[а], люби[ти], сиротлив[ий]

в) учениц[я], квасол[я], городин[а]

г) весел[о], сух[ий], поміча[ти]

16. Слова *совість* – *совісний* це:

а) різні форми одного слова

б) спільнокореневі слова

в) синоніми

г) омоніми

17. Указати рядок, у якому є зайва пара:

а) син – синок, вода – водичка

б) літати – літак, вечір – вечірній

в) гора – горіти, водяний – водій

г) немає правильної відповіді

18. Знайти слово, яке в родовому відмінку однини має закінчення -у:

а) дуб..

б) брод..

в) гопак..

г) персонаж..

19. Знайти слово, утворене складанням основ або слів:

а) прикордонний

б) ультрамодний

в) літочислення

г) перегляд

20. Установити відповідність між словом та його схемою.

1. Непередбачений	а) корінь
2. Метро	б) префікс, корінь, закінчення
3. Син	в) корінь, нульове закінчення
4. Перерва	г) префікс, префікс, корінь, суфікс, закінчення

1-г; 2-а; 3-в; 4-б.

Додаток VI. Тестові завдання (Словотвір)

1. Словотвір – це:

- а) розділ науки, що вивчає звуки у мові
- б) розділ науки, що вивчає частини мови
- в) розділ науки про мову, що вивчає способи та особливості творення похідних слів**
- г) розділ науки про мову, що вивчає лексично неподільні поєднання слів

2. Визначити рядок, у якому всі слова зі зменшено-пестливими суфіксами:

- а) бабище, родовище, смаколик
- б) гарнесенький, малесенький, білесенький**
- в) найкрасивіший, наймиліший, найближчий
- г) немає правильної відповіді

3. Яке з поданих слів утворено способом абрєвіації?

- а) ЄС**
- б) юннат
- в) літературознавець
- г) жовтогарячий

4. Який спосіб творення слова *безбарвний* ?

- а) префіксальний
- б) суфіксальний
- в) префіксально-суфіксальний**
- г) безафіксний

5. Яке слово утворилося переходом з однієї частини мови в іншу?

- а) колискова**
- б) молодість
- в) світанковий
- г) ранок

6. Яке слово є непохідним?

- а) веселковий
- б) вітер**

- в) сузір'я
- г) квітчастий

7. Указати рядок, у якому слово утворилося суфіксальним способом:

- а) день – денний
- б) сільське господарство – сільськогосподарський
- в) недостатньо вивчений – недовчений
- г) наглядати – нагляд

8. У якому рядку всі слова утворені безафіксним способом?

- а) рань, даль, біг
- б) заява, вистава, осінній
- в) бігти, хід, імпортер
- г) марнота, виріз, запічок

9. У якому рядку всі слова утворено префіксально-суфіксальним способом?

- а) лісостеп, вірність, новий
- б) мудрість, прадід, медсестра
- в) одвірок, змінений, сузір'я
- г) світання, чорнозем, митися

10. У слові *матусенька* твірною основою є:

- а) матус
- б) матусенька
- в) енька
- г) ненька

11. Суфікс *-ов-* має прикметник, утворений від іменника:

- а) плащ
- б) читач
- в) ситець
- г) насіння

12. Яким способом утворено слова *провулок, засніжений, співвітчизник*?

- а) префіксально-суфіксальним
- б) складанням слів
- в) суфіксальним

г) префіксальним

13. Знайти слово, будова якого відповідає схемі: префікс, корінь, суфікс, закінчення:

а) безлад

б) прекрасний

в) сонячний

г) прадід

14. Знайти слово, утворене префіксально-суфіксальним способом:

а) підземний

б) зарплата

в) приїзд

г) слухач

15. У якому рядку всі слова утворені префіксально-суфіксальним способом?

а) невідкладний, безталанний, провулок

б) прадавній, прибережний, спечений

в) прилягти, побудований, доречний

г) посилати, відновити, підгодувати

16. Яке з поданих слів утворено безафіксним способом?

а) лісок

б) прамова

в) лісостеп

г) перехід

17. Указати рядок слів, кожне з яких утворене суфіксальним способом:

а) ковзаняр, асфальтувати, перечити

б) гречаний, співак, водопровідний

в) порибалити, чорнослив, тополиний

г) березовий, холодильник, зачервонів

18. Яка частина слова містить спільне лексичне значення споріднених слів?

а) суфікс

б) префікс

в) корінь

г) закінчення

19. Указати словосполучення, у якому вжито слово, утворене шляхом переходу з однієї частини мови в іншу:

а) операційна медсестра

б) вийшла з операційної

в) операційне поле

г) операційні інструменти

20. Установити відповідність між словами та способами їх творення.

1. Прозелень, прадавній, залетіти

а) безафіксний

2. Дослідник, надійний, багатіти

б) суфіксальний

3. По-новому, провулок, заземлити

в) префіксально-суфіксальний

4. Розповідь, перехід, запис

г) префіксальний

1-г; 2-б; 3-в; 4-а.

Додаток VII. Конспекти уроків (Будова слова)

Тема: Основа слова (корінь, суфікс, префікс) і закінчення – значущі частини слова. Повторення та поглиблення відомостей (5 клас).

Мета:

навчальна: повторити і поглибити знання учнів про значущі частини слова; розвинути навички розрізнення форм слова та спільнокореневих слів, уміння виділяти значущі частини слова, позначати їх графічно, уміло використовувати їх при творенні нових слів;

розвивальна: розвивати логічне мислення, пам'ять, увагу, культуру усного та писемного мовлення, навички самостійної роботи, уміння застосовувати теоретичні знання на практиці;

виховна: виховувати почуття патріотизму та любові до своєї країни, високі моральні якості, зацікавлення історією рідного краю та прагнення збагачувати свої знання.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Методи та прийоми: усний виклад матеріалу вчителем, бесіда, робота з підручником, спостереження за мовою, тренувальні вправи.

Внутрішньопредметні зв'язки: лексикологія, орфографія, синтаксис, морфологія.

Міжпредметні зв'язки: українська література, біологія, географія, історія.

Очікувані результати: учні повторили та поглибили свої знання про значущі частини слова, розвинули навички розрізнення форм слова і спільнокореневих слів, а також уміння виділяти значущі частини слова, позначати їх графічно, використовувати при творенні нових слів, вміло застосовувати знання на практиці.

Обладнання: підручник з української мови для 5 класу, презентація, роздавальний матеріал.

Література:

1. Заболотний О.В., Заболотний В.В. Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2013. 208 с.

2. Пентилюк М.І., Бакум З.П., Горошкіна О.М. та ін. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах : посібник для студентів педагогічних університетів та інститутів / за редакцією Пентилюк М. І. Київ : Ленвіт, 2010. 136 с.

3. Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : науково-методичний посібник / за редакцією Пометун О.І. Київ : А.С.К., 2004. 192 с.

URL:https://docs.google.com/viewer?a=v&pid=sites&srcid=ZGVmYXVs_dGRvbWFpbmhubWtwcmlyb2RuaWNpaGRpc2NpcGxpbmxneDozOTJhYzkzMGNiZjU2ODU

4. Українська мова : 5-6 класи. Модельна навчальна програма для ЗЗСО / уклали О.В. Заболотний, В.В. Заболотний, В.П. Лавринчук та ін. Зі змінами, затвердженими наказом МОНУ №795 від 12.07.2021. 63 с. URL: Ukr.mova.5-6-kl.Zabolotnyy.ta.in.14.07.21.pdf (mon.gov.ua)

Хід уроку

I. Організаційний момент

1.1 Слово вчителя

Добрий день, дорогі п'ятикласники! Рада, що ви у доброму гуморі. На сьогоднішньому уроці ми розглянемо тему, яка вам відома з молодших класів. Бажаю вам енергії та творчого натхнення упродовж усього уроку.

1.2 Перевірка присутності/відсутності

II. Перевірка домашнього завдання

III. Актуалізація опорних знань

Країна слів

У чудовій країні жили-були слова. Кожне з них – перлина. Звучали вони гордо, чарівно, нагадуючи спів солов'я. Усе більше і більше ставало слів у цій країні. Жили вони дуже дружно, допомагали одне одному.

Та ось трапилося лихо: слова засперечалися між собою. *Лісок* став доводити, що він головний, бо у ньому більше літер, а *пролісок* зовсім задер носа, порівнюючи себе зі словом *ліс*. Мабуть, дійшло б до

бійки, якби не допомогло слово *сад*. Воно порадило слову *ліс* вийти зі слів *лісок* і *пролісок*. У ту ж мить відчули ці слова, що їм незатишно стало разом і тому запропонували помиритися та знайти назву для нових слів, таких як *ліс*, *пролісок*, *лісничий* та ін. А самі дали слово честі, що будуть жити у мирі та злагоді на радість людям.

Бесіда за прослуханою казкою

Про які частини слів розповідалося у казці?

Як можна назвати слова типу *сад*, *садочок*, *садівник*; *ліс*, *лісок*, *лісничий*?

Здогадалися якою буде тема нашого уроку?

IV. Повідомлення теми та мети уроку

Запишіть у зошитах тему нашого уроку “Основа слова (корінь, суфікс, префікс) і закінчення – значущі частини слова (повторення та поглиблення відомостей)”. На уроці ми повинні повторити та поглибити знання про значущі частини слова, розвинути навички розрізнення форм слова та спільнокореневих слів, уміння виділяти значущі частини слова, позначати їх графічно, уміло використовувати їх при творенні нових слів, а також уміти застосовувати знання на практиці.

V. Сприйняття й усвідомлення учнями нового матеріалу

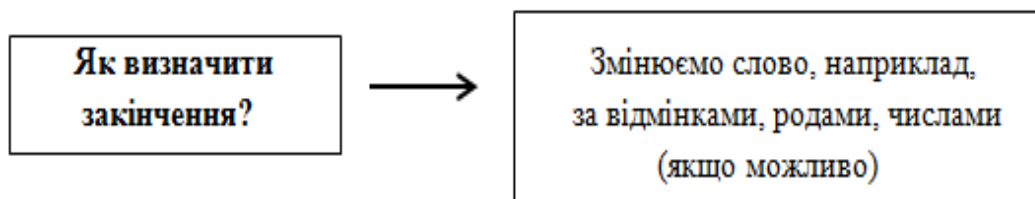
5.1 Слово вчителя

Слово можна поділити на найменші значущі частини, які є будівельним матеріалом для нього. У словах розрізняємо основу та закінчення. Основа обов’язково має корінь, а також може мати префікс і суфікс.

Основа – це частина слова без закінчення. Вона виражає лексичне значення слова.

Закінчення – це значуща частина слова, яку змінюємо. Напр.: *дерево – дерева – за деревом – на дереві*. Воно служить для зв'язку слів у словосполученні та реченні.

Напр.:

<i>соловейко</i>	<i>пишу</i>
<i>соловейку</i>	<i>пише</i>
<i>соловейком</i>	<i>пишуть</i>
<i>соловейки</i>	<i>пишемо</i>

Закінчення може бути звуковим і нульовим. Звукове закінчення виражено звуком і позначено на письмі буквою: *яблунею, дощу*. Нульове закінчення не виражено звуком і не позначено на письмі буквою: *яблунь[] , дощ[]*.

Закінчення виражає граматичне значення слова (указує на рід, число, відмінок, час тощо). Напр.: в іменнику *вітри* закінчення *-и* виражає граматичне значення називного відмінка множини.

Варто зазначити! Закінчення мають лише змінні слова. Незмінні слова не мають закінчень (навіть нульових).

5.2 Робота з підручником

Опрацювання таблиці на с. 54-55.

VI. Закріплення здобутих знань

6.1 Робота з підручником

Письмове виконання вправи 123.

6.2 Тренувальні вправи

Вправа 1. Використавши подані слова, відновити прислів'я та записати. Позначити основу та закінчення виділених слів.

Голова, без, розум, як, ліхтар, без, свічка.

І, сила, перед, **розум**, никну.

Що, написано, **перо**, не, вивезеш, і, віл.

Їж, борщ, з, **гриби**, держу, язик, за, зуби.

Гарними, розмови, гості, не, наситиш.

Вправа 2. Від поданих слів за допомогою суфіксів та префіксів утворити нові слова. Виділити основу та закінчення.

Молодь, батько, товариш, успіх, брат, боягуз, козак, село, місто, кравець, синій, садівник.

Вправа 3. Записати слова у 3 колонки:

виходити, ходжу, далеч, далеко, далекий, осінь, осінній, пюре, ліс, лісники, арена, метро, путь, кінь, поні, зебра, тротуар, восени, кенгуру, естакада, високо, шосе, веселка.

Зі звуковим закінченням	Із нульовим закінченням	Без закінчення

Вправа 4. До кожної схеми придумати власний приклад та записати.

а) основа + звукове закінчення;

б) основа + нульове закінчення;

6.3 Робота біля дошки

Визначити у словах основу та закінчення. Із одним словом (на вибір) скласти речення (усно).

Учні один за одним підходять до дошки, вчитель диктує по три слова кожному:

дорога, лікар, дівча; надія, стіл, шосе; маляр, яблуня, високо; Дніпро, вітряк, слизько; їжа, урок, путь; блакитний, приклад, вчора; поні, гора, ліс.

6.4 Вибірковий диктант

Із запропонованих слів виписати лише ті, які мають звукове закінчення.

Край, мир, золото, Україна, іграшка, указ, плай, окуляри, кенгуру, рідкісний, чумак, літо, дах, вишиванка.

Із запропонованих слів виписати лише ті, які мають нульове закінчення.

Альбом, вода, урок, вись, шляхи, вчитель, чемпіон, явір, об'єкт, далеко, любов, вірші.

VII. Підсумок уроку. Оцінювання

7.1 Гра “Продовжити речення”

Значущими частинами слова є...

Основа виражає...

Закінчення бувають...

7.2 Мікрофон

Сьогодні я дізналася / дізнався...

Мені було цікаво працювати над...

VIII. Домашнє завдання

Опрацювати §17. Виконати вправу 125, с. 58 із підручника.

Тема: Спільнокореневі слова та форми слова (5 клас).

Мета:

навчальна: сформуванати в учнів поняття про спільнокореневі слова та форми слова; навчити розрізняти ці поняття, добирати спільнокореневі слова й утворювати форми слова; сприяти засвоєнню учнями поняття “корінь слова”;

розвивальна: розвивати логічне мислення, пам’ять, увагу, культуру мовлення, навички самостійної та командної роботи, уміння аналізувати, систематизувати та порівнювати;

виховна: виховувати почуття патріотизму, любові до своєї країни, моральні якості, мовленнєвий етикет, зацікавлення історією рідного краю.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Методи та прийоми: усний виклад матеріалу вчителем, бесіда, робота з підручником, спостереження за мовою, тренувальні вправи.

Внутрішньопредметні зв’язки: лексикологія, орфографія, синтаксис, морфологія.

Міжпредметні зв’язки: українська література, біологія, географія.

Очікувані результати: учні закріпили тему про спільнокореневі слова та форми слова, навчилися розрізняти ці поняття, добирати їх з тексту, засвоїли поняття “корінь слова”.

Обладнання: підручник з української мови для 5 класу, презентація, роздавальний матеріал, картки з вправами.

Література:

1. Заболотний О.В., Заболотний В.В. Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2013. 208 с.
2. Костів О.І., Сколоздра-Шепітко О.Р. Методика викладання української мови : навчально-методичний посібник. Львів, 2018. 202 с.
URL:<https://philology.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2016/01/Metodyka-vykladannia-ukrainskoi-movy.-Posibnyk.pdf>
3. Пентиліук М.І., Бакум З.П., Горошкіна О.М. та ін. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах : посібник для студентів педагогічних університетів та інститутів / за редакцією Пентиліук М. І. Київ : Ленвіт, 2010. 136 с.

4. Українська мова : 5-6 класи. Модельна навчальна програма для ЗЗСО / уклали О.В. Заболотний, В.В. Заболотний, В.П. Лавринчук та ін. Зі змінами, затвердженими наказом МОНУ № 795 від 12.07.2021. 63 с. URL: Ukr.mova.5-6-kl.Zabolotnyy.ta.in.14.07.21.pdf (mon.gov.ua)

Хід уроку

I. Організаційний момент

1.1 Слово вчителя

Добрий день, любі учні! Перед початком уроку налаштуйте себе на позитивний лад: посміхніться мені та один одному. Чудово, адже посмішка – це запорука успіху. Отже, ви готові розпочинати роботу?

1.2 Перевірка присутності/відсутності

II. Перевірка домашнього завдання

III. Актуалізація опорних знань

3.1 Опитування

Для початку пригадаймо те, що ми вивчали на попередньому уроці. Таким чином, ми зрозуміємо, наскільки ви засвоїли матеріал.

Дайте відповіді на такі запитання:

Що вивчає будова слова?

Назвіть значущі частини слова.

Які основні компоненти слова включає у себе основа?

Що таке закінчення?

Яким буває закінчення?

3.2 Ранкова руханка

Руки – вгору, руки – вниз,

І легесенько прогнись,

Покрутились, повертілись,

На хвилинку зупинились,

Пострибали, пострибали,

Раз – присіли,

Другий – встали,

Всі за парти посідали,

Вчитись знову ми почали.

3.3 Загадка

Нас слова міняють часто, і, звичайно, це – на щастя, бо якби ми не мінялись, то слова б не поєднались.

IV. Повідомлення теми та мети уроку

4.1 Слово вчителя

Розгорніть свої зошити й запишіть тему уроку. Вона звучить так: “Спільнокореневі слова й форми слова”. Наша мета полягає у тому, щоб зрозуміти та поглибити поняття про спільнокореневі слова і форми слова, навчитися розрізняти ці поняття, добирати їх із тексту тощо.

V. Сприйняття й усвідомлення учнями нового матеріалу

5.1. Слово вчителя

Із молодших класів вам відомо, що корінь – це головна частина основи, яка спільна для всіх спільнокореневих слів і виражає їхнє загальне лексичне значення.

Зверніть увагу! Корінь є обов’язковим у кожному слові, що належать до самостійної частини мови.

Напр.:

Літо, літечко, по-літньому, влітку.

Усі ці слова пов’язані загальним лексичним значенням – віднесеності до пори року, що настає після весни. Це значення виражає корінь *літ*. Зверніть увагу! Унаслідок чергування звуків корінь може змінювати свій звуковий склад. Напр.: *друг – друзі, сидіти – сиджу*.

Слова зі спільним коренем, але з різними лексичними значеннями називають спільнокореневими. Напр.: *мороз, морозиво, заморожений*. Потрібно розрізняти спільнокореневі слова та форми слова. Форми слова мають одну й ту саму основу, але різні закінчення й відмінні між собою лише граматичними значеннями.

Порівняймо:

Спільнокореневі слова	Форми слова
<u>Лі</u> то <u>Лі</u> тній <u>Влі</u> тку	<u>Лі</u> т <u>о</u> <u>Лі</u> т <u>а</u> <u>Лі</u> т <u>ом</u>

Отже, якщо в словах змінюються лише закінчення, то це форми одного і того ж слова (відмінкові, родові, числові, особові), а якщо додаються суфікси чи префікси, то утворюються нові спільнокореневі слова.

5.2. Робота з підручником

Опрацювання теоретичного матеріалу на с. 59.

VI. Закріплення здобутих знань

6.1. Робота з підручником

Письмове виконання вправи 132 на с. 60 (коментоване письмо).

6.2. Тренувальні вправи.

Вправа 1. Прочитати текст та виписати спільнокореневі слова, виділити в них корінь; які слова відрізняються лише закінченням?

Яке це диво – ліс. “Були в лісі”, “підемо до лісу” – звучить, як “побуваємо в казці”. У лісі все магічне: і миттєвий пролісок, і віковичний дуб, і міфічні лісовик та мавка, і таємнича гушавина, і сонячне узлісся.

Вправа 2. Відредагувати речення.

Нагадування вчителя

Пам'ятайте, що невиправдане вживання спільнокореневих слів у одному або ж у сусідніх реченнях є лексичною помилкою.

Річні оцінки цього року в мене найкращі. Ми зробили з паперу паперових птахів. Щоранку я роблю ранкову зарядку. Бабуся назбирала малини і зварила малинове варення. Нові робітники швидко виконали роботу.

Вправа 3. Записати в один стовпчик спільнокореневі слова, а в другий – форми слова. Позначити у них основу й закінчення.

Черговий, поза чергою, на черзі, дотримуватися черги, позачерговий, чергувати, кімната чергового, чергування, черговий лікар.

Вправа 4. “Хто більше”. Використовуючи корені *рад, ліс, рік*, утворити різні за лексичним значенням слова. Виділити у них корінь та пояснити значення.

Вправа 5. До кожного слова дібрати по 2-3 спільнокореневі; виділити корінь:

батько –

мати –

лелека –

вода –

Вправа 6. “Четвертий зайвий”. Серед поданих слів визначити спільнокореневі, виділити корінь та вилучити зайве слово. Обґрунтувати свій вибір.

Добро, доброта, добриво, добрішати.

Любов, любити, улюблена, любов'ю.

Турбота, турботливий, турботою, турбуватися.

6.3 Робота в групах

Перша група: записати речення, до виділеного слова дібрати спільнокореневі слова та форми слова.

*Десь на небосхилі тихо зірка сяє, а мені матуся **щастя** вишиває.*

Друга група: дібрати спільнокореневі слова та форми до слова **берегиня**. Скласти речення з одним із спільнокореневих слів.

VII. Підсумок уроку. Оцінювання

7.1 Бесіда

Чи завжди співзвучні слова є спільнокореневими?

Яка різниця між спільнокореневими словами та формами слова?

7.2 Рефлексія

На уроці я дізналася, що...

Мені було важко сприймати...

Урок був дуже...

VIII. Домашнє завдання

Опрацювати §18. Скласти твір на тему “Моя мама – найдорожчий скарб”, використовуючи спільнокореневі слова та форми слова.

Тема. Незмінні й змінні слова (5 клас).

Мета:

навчальна: поглибити знання учнів про основу слова й закінчення змінних слів, про форми слова та спільнокореневі слова;

розвивальна: розвивати мислення, увагу, спостережливість, пам'ять;

виховна: виховувати любов до рідної мови, до історії свого народу.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Методи та прийоми: слово вчителя, робота з підручником, тренувальні вправи.

Внутрішньопредметні зв'язки: орфографія, морфологія, лексика, граматики, культура мовлення.

Міжпредметні зв'язки: українська література, історія України, природознавство.

Очікувані результати: учні правильно записують слова з вивченими орфограмами у значущих частинах; знаходять і виправляють орфографічні помилки на вивчені правила; роблять висновки щодо важливості вдосконалення власного мовлення, зокрема збагачення словникового запасу різними за будовою словами.

Обладнання: підручник з української мови для 5 класу, таблиця, презентація до теми, роздавальний матеріал.

Література:

1. Заболотний О.В., Заболотний В.В. Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2020. 256 с.

2. Кулик О.Д. Психологічні передумови мовленнєвого розвитку учнів 5-9 класів у процесі засвоєння знань з морфеміки і словотвору.

URL: [72.pdf \(molodyvcheny.in.ua\)](https://molodyvcheny.in.ua/72.pdf)

3. Українська мова : конспекти уроків для 6 класу. І семестр (за підручником О.В. Заболотного, В.В. Заболотного). Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015. 200 с.

4. Українська мова : 5-6 класи. Модельна навчальна програма для ЗЗСО / уклали О.В. Заболотний, В.В. Заболотний, В.П. Лавринчук та

Хід уроку

I. Організаційний момент

1.1 Слово вчителя

Доброго ранку, учні! На сьогоднішньому уроці ми розглянемо дуже цікаву тему: “Незмінні й змінні слова”. Ми повинні поглибити знання про основу слова й закінчення змінних слів, а також про форми слова та спільнокореневі слова. Щоб виконати поставлену мету, нам потрібно бути максимально уважними, спостережливими та активними! А перед тим, як перейти до вивчення нової теми, я підготувала для вас дуже цікаву руханку! Гайда зі мною!

1.2 Руханка: “Ранковий котик”

Сірий котик міцно спав, *(діти закривають обличчя долонями)*
Навіть пісню не співав,
Та, нарешті, пробудився, *(нахиляють голову вправо-вліво, вгору-вниз)*
І довкола обдивився, *(діти роблять рух очима по колу, а потім вліво і вправо)*
Став смачненько потягатись, *(потягування)*
І чистенько умиватись, *(імітують руками вмивання)*
Порозчісував він вуса, *(імітація розчісування вусів руками)*
Зуби й кігті нагострив, *(кілька разів міцно стискають кулачки та розслаблюють руку)*
І до комірчини побрів, *(ходьба на місці)*
Буде мишку полювати і добро оберігати, *(діти потирають долоні)*
Ми, як котик, відпочили,
Щоб зміцніли наші сили.

II. Актуалізація опорних знань

2.1 Гра “Продовжити речення”

Спільнокореневі слова – це...

Корінь – це...

Незмінні слова – це...

Приклад незмінних слів...

Приклад змінних слів...

Спільнокореневі слова – це...

III. Вивчення нового матеріалу

3.1 Слово вчителя

Слова бувають:

а) змінні (*літо, літом, літа, літу*);

б) незмінні (*влітку*).

Слова складаються:

а) змінні – із основи та закінчення;

б) незмінні – тільки з основи, закінчення не мають.

Незмінні слова:

а) запозичені слова (*таксі, бюро, міні, максі*);

б) числівники (*багато, мало*);

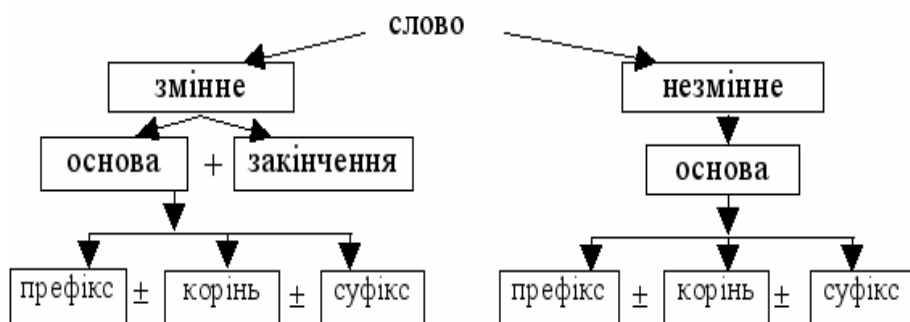
в) неозначена форма дієслова (*читати, листати, пити*);

г) прислівники (*посередині, збоку, треба, тричі, можна, восени*);

г) службові частини мови (*нібито, при, до, лише, для, невже, таки, мов*);

д) вигуки (*Алло! Дякую! Агов! Гайда!*).

Основа – частина слова без закінчення, яка виражає лексичне значення слова.

3.2 Тренувальні вправи

Вправа 1. Вибрати і записати словосполучення лише з незмінними словами. Пояснити свій вибір.

Рідна мати, мати право; працювати добре, добре слово; заглибина в горі, висіти вгорі; сісти верхи, защемити хвіст; іти по новому мосту, мислити по-новому.

Вправа 2. Дібрати до незмінних слів спільнокореневі змінні.

Улітку, хоробро, воювати, кіно.

Вправа 3. Списати текст, визначити у словах закінчення.

Холодно стає. Все частіше заряджає дрібний без перепочинку дощ, затягаються тумани. Назва місяця – листопад, тому що дерева скидають свої останні листочки. Погода здається особливо холодною: з дощем і мокрим снігом, який вкриває стежечки і шосе. Природа готова до зими. От-от – і ляже сніг.

Вправа 4. Записати слова у дві колонки: у першу – спільнокореневі слова, у другу – форми слова:

вітер, вітерець, вітрюга, вітру, вітряний, вітром, вітрище.

Вправа 5. Знайти “зайве” слово, яке є незмінним:

а) дощ, восени, річка;

б) кріт, бігати, лисиця;

в) вовк, поні, кабан;

г) зранку, листя, дерево.

Вправа 6. Записати у два стовпчики змінні й незмінні слова:

знизу, стілець, стіл, співати, таксі, учень, вниз, дошка, дерева, руйнувати, міркувати, ручка, пензлик.

Вправа 7. Списати слова, визначити, де можливо, закінчення:

багато, уздовж, морозиво, учора, дякувати, лише, уроку, газета, навколо, стіл, дорога, тихо.

IV. Підсумок уроку. Оцінювання

4.1 Слово вчителя

Ось і добігає кінця наш урок. Кожен з вас активно працював протягом уроку. У когось усі завдання виходили добре, інші поки ще мають труднощі, які обов’язково подолають.

4.2 Опитування-узагальнення

Що називається закінченням? Які слова не мають закінчення?

Що називається основою?

Чим відрізняються спільнокореневі слова від форм слова?

4.3 Оцінювання

4.4 Мікрофон

Я запам'ятав / запам'ятала...

Найбільше мені сподобалося...

У мене виникали труднощі з...

V. Домашнє завдання

Вивчити правила, укласти словничок найпоширеніших незмінних слів-іменників (10-20), запам'ятати їхнє написання. Придумати і записати декілька речень про свої канікули, використовуючи незмінні слова.

Тема: Редагування речень, що містять спільнокореневі слова та форми одного слова (5 клас).

Мета:

навчальна: навчити учнів розрізняти групи слів, у яких корені звучать і пишуться однаково, але мають різні значення, удосконалювати знання учнів про спільнокореневі слова;

розвивальна: розвивати усне та писемне мовлення, логічне мислення, уміння аналізувати, порівнювати та узагальнювати;

виховна: виховувати повагу та любов до рідного слова.

Тип уроку: узагальнення та систематизації знань.

Методи та прийоми: метод бесіди, розповіді, вибірково-розподільна робота, творче завдання, метод гри.

Внутрішньопредметні зв'язки: морфологія, синтаксис, лексикологія.

Міжпредметні зв'язки: література, біологія.

Очікувані результати: учні розрізняють групи слів, у яких корені звучать і пишуться однаково, але мають різні значення; вміло аналізують та порівнюють такі слова, а також чітко розмежовують спільнокореневі слова.

Обладнання: презентація, підручник з української мови для 5 класу, дидактичний матеріал.

Література:

1. Антонова Є.М. Труднощі у вивченні морфемної будови слова й словотворення та шляхи їх подолання (на мовному матеріалі 5-6 класу загальноосвітньої школи). URL:<https://multiurok.ru/files/trudnoshchi-u-vivchienni-morfemnoyi-budovi-slova.html>

2. Заболотний О.В., Заболотний В.В. Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2020. 256 с.

3. Українська мова : конспекти уроків для 6 класу. I семестр (за підручником О.В. Заболотного, В.В. Заболотного). Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015. 200 с.

4. Українська мова : 5-6 класи. Модельна навчальна програма для ЗЗСО / уклали О.В. Заболотний, В.В. Заболотний, В.П. Лавринчук та ін. Зі змінами, затвердженими наказом МОНУ №795 від 12.07.2021. 63 с. URL: Ukr.mova.5-6-kl.Zabolotnyy.ta.in.14.07.21.pdf (mon.gov.ua)

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Перевірка домашнього завдання

III. Актуалізація опорних знань

3.1 Бесіда

Що таке корінь слова?

Як визначити корінь у слові?

Наведіть приклади спільнокореневих слів.

Що таке форми слова?

Наведіть приклади форм слова *школа*.

IV. Повідомлення теми уроку

Запишіть у зошитах сьогоднішню дату й тему нашого уроку: “Редагування речень, що містять спільнокореневі слова та форми одного слова”. На уроці ми повинні навчитися розрізняти групи слів, у яких корені звучать і пишуться однаково, але мають різні значення, а також удосконалити ваші знання про спільнокореневі слова.

V. Аналіз матеріалу з метою узагальнення вивченого

5.1 Гра “Четвертий зайвий”

Із кожного рядка виписати “зайве” слово, дібрати до нього спільнокореневі слова. Пояснити свій вибір.

а) син, синочок, синій, синівський;

б) сова, совеня, совок, совиний;

в) літак, літо, літати, приліт;

г) хвиля, хвилястий, хвилюватися, хвилька;

ґ) дорога, доріжка, дорожній, дорогий;

д) стежка, стежити, стежина, стежинька.

5.2 Узагальнювальна розповідь учителя

Запам’ятайте! Корені слів, які тільки звучать однаково, але мають різне значення, – це різні корені. Напр.: слова *міст* і *місто* – не споріднені, бо в них корені відрізняються за значенням.

5.3 Вибірково-розподільна робота

Записати в один стовпчик спільнокореневі слова, а в другий – форми слова. Позначити в них корінь, основу і закінчення:

сонце, сонячний, сонцезахисний, сонця, сонечко, сонцем, сонячно, на сонці, сонцестояння.

VI. Узагальнення вивченого матеріалу

6.1 Конструктор нових слів “Хто більше?”

Використовуючи корені *рад, лук, лис, кур, рік*, утворити різні за лексичним значенням слова. Пояснити лексичне значення утворених слів.

Напр.: *рад* – *радість, радіти*.

6.2 Творче завдання

Вибрати по одному утвореному слову з попередньої вправи та скласти речення.

6.3 Дидактична вправа

Прочитати. Знайти помилки та виправити їх, де потрібно замінити слова. Відредагований варіант записати у зошит.

Мій брат старше мене на шість років.

Він у класі самий високий.

Я сяду біля його.

Мандрівники вирушили у далекий путь.

У кінотеатрі не було вільних місців.

Дикі гуси летять у вирій осінню.

VII. Вправи на застосування узагальнювальних визначень і правил

7.1 Дидактична вправа

Знайти і виправити у реченнях тавтологію (вживання спільнокореневих слів в одному словосполученні чи реченні).

Сьогодні ми святкуємо свято всієї родини.

Тарас Шевченко запам'ятався у пам'яті багатьох поколінь.

Спорт зміцнює тіло і робить його міцним і здоровим.

Він відчув відчуття задоволення від виконаної роботи.

7.2 Робота з підручником

Прочитати речення. Знайти у них помилки, пов'язані з не виправданим уживанням спільнокореневих слів. Записати речення, уникаючи помилок.

Річні оцінки за рік у мене найкращі.

Ми зробили з паперу паперових птахів.

Щоранку я роблю ранкову зарядку.

Бабуся назбирала малини і зварила малинове варення.

Нові робітники та робітниці швидко виконали роботу.

Дібрати спільнокореневі слова та форми слів:

будинок, сад, стіл, книга, герой, поле, квітка.

VIII. Підсумок уроку

8.1 Рефлексія

Які труднощі виникли під час уроку?

Що вам вдалося найкраще?

8.2 Оцінювання учнів

IX. Домашнє завдання

Письмово виконати вправу 128 та 130 із підручника на с. 64.

Тема уроку: Контрольна тестова робота на тему “Будова слова. Орфографія” (5 клас).

Мета:

навчальна: повторити й узагальнити з учнями відомості з теми “Будова слова. Орфографія”;

розвивальна: розвивати пам’ять, зв’язне мовлення, логічне та образне мислення, уміння вирізняти частини слова, використовувати у мовленні слова із суфіксами та префіксами різного значення;

виховна: сприяти формуванню шанобливого ставлення до мови, прагнення опанувати все її багатство; виховувати почуття патріотизму.

Тип уроку: контроль знань, умінь та навичок.

Методи та прийоми: бесіда, контроль і самоконтроль.

Внутрішньопредметні зв’язки: морфологія, синтаксис, лексикологія, орфографія.

Міжпредметні зв’язки: українська література, біологія.

Очікувані результати: учні добре засвоїли тему, правильно використовують значущі частини слова та грамотно їх записують, усвідомлюють значення мови в житті людини; володіють культурою мовлення.

Обладнання: тестові завдання для контрольної роботи, підручник з української мови для 5 класу.

Література:

1. Антонова Є.М. Труднощі у вивченні морфемної будови слова й словотворення та шляхи їх подолання (на мовному матеріалі 5-6 класу загальноосвітньої школи). URL:<https://multiurok.ru/files/trudnoshchi-u-vivchienni-morfemnoyi-budovi-slova.html>

2. Заболотний О.В., Заболотний В.В. Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2020. 256 с.

3. Українська мова : конспекти уроків для 6 класу. I семестр (за підручником О.В. Заболотного, В.В. Заболотного). Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015. 200 с.

4. Українська мова : 5-6 класи. Модельна навчальна програма для ЗЗСО / уклали О.В. Заболотний, В.В. Заболотний, В.П. Лавринчук та ін. Зі змінами, затвердженими наказом МОНУ № 795 від 12.07.2021. 63 с. URL: Ukr.mova.5-6-kl.Zabolotnyy.ta.in.14.07.21.pdf (mon.gov.ua)

Хід уроку

I. Організаційний момент

II. Мотивація пізнавальної діяльності. Повідомлення теми і мети уроку

2.1 Ознайомлення з критеріями оцінювання тестових завдань закритої та відкритої форми

2.2 Проведення інструктажу щодо виконання контрольної роботи

Критерії оцінювання тестових завдань з теми: завдання 1-8 оцінюється максимально в 1 бал кожне, завдання 9 та 10 оцінюється максимально в 2 бали. Всього за виконані завдання можна отримати 12 балів.

III. Виконання тестових завдань

Варіант 1

Завдання 1-8 мають по чотири варіанти відповіді, серед яких лише одна відповідь правильна. Потрібно вибрати правильний варіант відповіді.

1. Основа слова – це:

- а) спільна частина споріднених слів
- б) частина слова без закінчення
- в) змінна звукова частина слова
- г) значуща частина слова, яка стоїть після кореня та служить для утворення нових слів

2. Указати слово з префіксом *при-*:

- а) пр(е,и)хороша людина
- б) пр(е,и)нести вчасно
- в) пр(е,и)сумна дівчинка
- г) пр(е,и)великий будинок

3. Спільнокореневими до слова *літати* є всі наведені слова, окрім:

- а) літній
- б) перелітній
- в) політ
- г) льотчик

4. Зазначити рядок, у якому всі слова незмінні:

- а) кенгуру, поні, зебра, какаду
- б) полиця, книжка, кафе, суфле
- в) край, ось, земля, вікно
- г) десь, там, незабаром, піаніно

5. Літеру *с* треба писати на місці крапок у всіх словах рядка:

- а) ро..хитати, ..худнути, ..тулити
- б) ..казаний, ..палахнути, ..тягнений
- в) ..каламутити, ..паяний, ..сипати
- г) ..цідити, ..чистити, ..ховати

6. Указати рядок, де в усіх словах правильно виділені закінчення:

- а) дошк[а], сидя[чи], гай[ок]
- б) полонин[а], світит[и], червон[ий]
- в) дівчин[а], квітк[а], верб[а]
- г) сонячн[о], мокр[ий], батьк[о]

7. У якому рядку всі слова відповідають такій морфемній будові: префікс + корінь + суфікс + закінчення?

- а) сумно, прекрасно, розгніваний
- б) беззубка, пролісок, перекручений
- в) гордий, розклад, простенький
- г) надзвичайний, вимір, надбудова

8. У якому рядку в усіх словах потрібно писати літеру *и*?

- а) ст..рати, зб..ратися, вм..рати
- б) заб..ру, завм..рати, прав..льно
- в) л..тіти, уп..ратися, вит..рати
- г) с..лице, вел..ч, справ..дливий

9. Установити відповідність, дібравши до кожного рядка, позначеного буквою, варіант, позначений цифрою.

1. Пре-	а) пр..звисько, пр..рва, пр..звище
2. При-	б) пр..погано, пр..стиж, пр..чудово
3. Прі-	в) пр..крутити, пр..вабити, пр..швидшення

10. Написати твір-мініатюру (5-6 речень) “Перший сніг”, уживаючи слова з префіксами *пре-*, *при-* та зменшено-пестливими суфіксами.

Варіант 2

Завдання 1-8 мають по чотири варіанти відповіді, серед яких лише одна відповідь правильна. Потрібно вибрати правильний варіант.

1. Корінь слова – це:

- а) змінна значуща частина слова, що виражає його граматичне значення
- б) частина слова без закінчення
- в) значуща частина слова, що служить для творення слів з новим лексичним значенням або новим відтінком у значенні
- г) головна значуща частина слова, що містить спільне значення споріднених слів

2. Префікс *з-* треба писати в усіх словах рядка:

- а) ..ціпити, ..палити, ..чинити
- б) ..хопити, ..цідити, ..чистити
- в) ..сувати, ..пиляти, ..чесати
- г) ..садити, ..чепити, ..варити

3. Спільнокореневим до слова *роса* є:

- а) росинка
- б) рости
- в) рослинка

г) немає правильної відповіді

4. Зазначити рядок, у якому всі слова незмінні:

- а) шосе, Токіо, шуре, журі
- б) принтер, інтернет, сканер, флешка
- в) футбол, регбі, баскетбол, боулінг
- г) основа, корінь, суфікс, префікс

5. Зазначити рядок, у якому в усіх словах пишеться префікс *при-*:

- а) пр..глибокий, пр..злий, пр..звище
- б) пр..вертають, пр..крута, пр..хід
- в) пр..глушений, пр..порошено, пр..сісти
- г) пр..мирний, пр..бувати, пр..вертали

6. Виділити рядок, у якому всі слова не мають закінчення:

- а) навприсядки, таксі, зрання, повагом
- б) сік, попури, миттєво, корінчик
- в) їжак, січ, льотчик, гравець
- г) півень, вночі, високо, говорити

7. У якому рядку всі слова відповідають такій морфемній будові: корінь + суфікс + закінчення?

- а) розклад, радість, березовий
- б) секретарка, столик, корінці
- в) читати, розповідь, осінній
- г) підземний, здоров'я, річка

8. Знак м'якшення треба писати на місці пропуску в усіх словах рядка:

- а) мистец..кий, учител..ство, камін..чик
- б) жмен..ці, винос..те, виріз..блений
- в) малесен..кий, одягаєт..ся, мен..ший
- г) він..чати, запоріз..кий, жен..шень

9. Установити відповідність, дібравши до кожного рядка, позначеного буквою, варіант, позначений цифрою.

1. Пре-	а) пр..будований, пр..бережний, пр..кордонний
2. При-	б) пр..рва, пр..звище, пр..звисько
3. Прі-	в) пр..стол, пр..красний, пр..завзятий

10. Написати твір-мініатюру (5-6 речень) “Золота осінь”, уживаючи слова з префіксами *пре-*, *при-* та зменшено-пестливими суфіксами.

IV. Підсумок уроку

4.1 Рефлексія

Які завдання були складними? Чому? Із якими завданнями впоралися легко?

V. Домашнє завдання

Повторити вивчений матеріал.

Додаток VIII. Конспекти уроків (Словотвір)

Тема: Змінювання і творення слів. Твірне слово (6 клас).

Мета:

навчальна: сформувати в учнів поняття про похідні та непохідні слова, твірну й похідну основи, спосіб словотвору;

розвивальна: розвивати загальнопізнавальні вміння учнів працювати зі словотвірним словником, збагачувати словниковий запас здобувачів загальної середньої освіти, розвивати творче мислення, уяву, мовленнєві навички;

виховна: виховувати зацікавленість до української мови, духовної спадщини нашого народу.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Методи та прийоми: тренувальні вправи, слово вчителя, контроль та самоконтроль, робота з підручником, бесіда.

Внутрішньопредметні зв'язки: лексикологія, фразеологія, будова слова, орфографія.

Міжпредметні зв'язки: українська література, історія.

Очікувані результати: учні вміють розрізняти похідні та непохідні слова, твірну та похідну основи, способи словотвору.

Обладнання: підручник з української мови для 6 класу, словотвірний словник, презентація.

Література:

1. Заболотний О.В., Заболотний В.В. Українська мова : підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2020. 256 с.
2. Клименко Н. Шкільний словотвірний словник сучасної української мови. Київ : “Наукова думка”, 2005. 263 с.
3. Тренувальні вправи з теми “Словотвір. Орфографія”. URL: <https://naurok.com.ua/trenuvalni-vpravi-z-temi-slovotvir-orfografiya-136624.html>
4. Українська мова : конспекти уроків для 6 класу. I семестр (за підручником О.В. Заболотного, В.В. Заболотного). Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2015. 200 с.

5. Українська мова : 5-6 класи. Модельна навчальна програма для ЗЗСО / уклали О.В. Заболотний, В.В. Заболотний, В.П. Лавринчук та ін. Зі змінами, затвердженими наказом МОНУ №795 від 12.07.2021. 63 с. URL: Ukr.mova.5-6-kl.Zabolotnyy.ta.in.14.07.21.pdf (mon.gov.ua)

Хід уроку

I. Організаційний момент.

1.1 Слово вчителя

Добрий день, учні. Сьогодні ми розпочинаємо вивчення нової теми з розділу “Словотвір”. Бажаю вам добре засвоїти матеріал, збагатити свій словниковий запас і сформуванати поняття про похідні та непохідні слова, твірну й похідну основи, способи словотвору.

1.2 Перевірка присутності/відсутності

II. Перевірка домашнього завдання

Вправа 116, с. 47.

III. Актуалізація опорних знань

Спробуйте пояснити лексичне значення слова *словотвір*.

Як ви вважаєте, що вивчає цей розділ мовознавства?

Які способи словотвору ви знаєте?

IV. Мотиваційний етап

Психологічна настанова щодо вивчення розділу “Словотвір. Орфографія”. Ознайомлення учнів зі структурою розділу.

Під час вивчення розділу “Словотвір” ми ознайомимося з основними способами словотворення, зі змінами приголосних при творенні іменників і прикметників, із творенням складних і складноскорочених слів.

V. Оголошення теми й мети уроку

Запишіть тему уроку: “Змінювання і творення слів. Твірне слово”.

Сьогодні ми маємо вирішити такі завдання:

- ознайомитись із основними способами словотвору;
- з’ясувати поняття “твірне слово”;
- сформуванати загальнопізнавальні вміння змінювати й утворювати нові слова;

– звернути увагу на особливості словотвірного словника.

VI. Сприйняття й усвідомлення учнями нового матеріалу

6.1 Слово вчителя

Словотвір – розділ науки про мову, що вивчає способи та особливості творення похідних слів. Слово, від якого творять інше слово, називають твірним. Твірною називається основа, від якої утворено інше слово. Утворене слово називається похідним. Основа, що складається тільки з кореня, без суфіксів і префіксів, є непохідною: *сніг, ліс, сон*. Основа, утворена від іншої основи за допомогою суфіксів та префіксів, називається похідною: *лісний, водяний, ставок*. Твірне слово – база для утворення спільнокореневих слів: *сад – садок; ліс – праліс; небесний – піднебесний*. Похідне слово – це слово, утворене від іншого слова чи словосполучення: *весна – весняний; рубати ліс – лісоруб*. Найхарактернішою ознакою похідного слова є його мотивованість: значення похідного слова обумовлюється значенням твірного. Слова, які не утворені від інших слів, називаються непохідними; нові слова творяться від основ, а не від коренів.

6.2 Робота з підручником

Розгляньте таблицю “Способи словотворення” у підручнику на с. 55 та відтворіть отриману інформацію.

6.3 Слово вчителя

Словниковий склад мови збагачується за рахунок утворення нових слів від похідних основ спільнокореневих слів за допомогою афіксів, а також шляхом переходу з однієї частини мови в іншу.

Афікси – це значущі частини слова (префікс і суфікс).

6.4 Бесіда за змістом опрацьованого теоретичного матеріалу:

Які ще значущі частини слова ви знаєте?

Що таке закінчення?

VII. Закріплення здобутих знань

7.1 Виконання вправи

Розгадати подані загадки. Використовуючи суфікси та префікси, утворити від слів-відгадок по 3-4 нових слова, визначити спосіб їх утворення.

Зразок: *два – другий, удвох, двійка, подвоїти, по-друге.*

Сивий кінь на весь світ заліг.

Сімсот невісток на одній подушці сплять.

І не дівка, а червоні стрічки носить.

Навесні веселить, улітку холодить, восени годує, узимку гріє.

Довідка: туман, соняшник, калина, дерево, дим.

7.2 Словниковий диктант

Визначити спосіб творення кожного слова. Добро, добротворення, чабанський, піднебесний, розказати, вермішелевий, пролісковий, зароблений, гнилий, гниль, біль, молодь, добротворець, вітровий, землероб, чотириповерховий, райцентр, Донбас, хліб-сіль, Нацбанк, батько-мати.

7.3 Робота з підручником

Виконання вправи 127, с. 53.

7.4 Робота зі словотвірним словником

Коментар учителя

Словотвірний словник наводить словотвірні гнізда сучасної української мови, у яких слова впорядковані й об'єднані спільними коренями. У статтях словника показано ступінчастий характер словотворення й відбито послідовність формування словотвірних пар слів. Такий словник дає змогу учням краще уявити будову гнізд, словотвірну структуру слів і зрозуміти механізм словотворення в мові.

За допомогою словника визначити, якими способами утворені ці слова.

Взаємодопомога, вручити, гідний, гнівно, сьомий, іспанець, компаньйон, мілководний.

VIII. Підбиття підсумків

8.1 Рефлексія

Що нового ви дізналися на уроці?

Що з вивченого вас найбільше зацікавило?

Які питання викликали у вас труднощі під час роботи на уроці?

Оцінювання діяльності учнів.

IX. Домашнє завдання

Опрацювати §16. Виписати зі словотвірного словника словотвірне гніздо, яке вас найбільше зацікавило.

Тема: Основні способи словотворення: префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний, безафіксний, основоскладання, перехід з однієї частини мови в іншу (6 клас).

Мета:

навчальна: узагальнити й поглибити знання учнів про основні способи словотвору; сприяти зміцненню навичок визначення способу творення будь-якого слова;

розвивальна: розвивати вміння щодо використання різних способів у процесі творення нових слів, пам'ять, логічне мислення;

виховна: виховувати любов до рідного слова, природи, людські моральні якості.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Методи та прийоми: слово вчителя, бесіда, спостереження, робота з підручником, тренувальні вправи.

Внутрішньопредметні зв'язки: орфографія, лексикологія, синтаксис, морфологія.

Міжпредметні зв'язки: література, географія, історія.

Очікувані результати: учні знають, що таке способи словотворення, розуміють різницю між ними, вміють їх знайти в тексті.

Обладнання: підручник з української мови для 6 класу, презентація, схеми, таблиці.

Література:

1. Вправи на закріплення теми “Основні способи словотворення: префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний, безафіксний, основоскладання, перехід з однієї частини мови в іншу”.

URL: <https://naurok.com.ua/trenuvalni-vpravi-z-temi-slovotvir-orfografiya-136624.html>

2. Заболотний О.В., Заболотний В.В. Українська мова : підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2014. 256 с.

3. Українська мова : 5-6 класи. Модельна навчальна програма для ЗЗСО / уклали О.В. Заболотний, В.В. Заболотний, В.П. Лавринчук та ін. Зі змінами, затвердженими наказом МОНУ №795 від 12.07.2021. 63 с. URL: <Ukr.mova.5-6-kl.Zabolotnyy.ta.in.14.07.21.pdf> (mon.gov.ua)

4. Цікаві вправи для вивчення теми “Основні способи словотворення”.

URL: [Тренувальні вправи з теми "Словотвір. Орфографія" \(naurok.com.ua\)](http://naurok.com.ua)

Хід уроку

I. Організаційний момент

1.1 Привітання вчителя

1.2 Мотивація навчальної діяльності:

Чого я очікую від уроку?

Що нового я зможу дізнатися?

II. Актуалізація опорних знань

2.1 Перевірка домашнього завдання

Вправа 122, с. 53.

Виписати послідовно слова у дві колонки: а) непохідні;

б) похідні. Виділені слова розібрати за будовою.

День, осінній, нога, співак, ікра, парк, перехід, ракета, кінотеатр, метро, малиновий, океан, кольоровий, море, зорепад, місячний, небо, стіна, вода, пальто.

III. Виклад нового матеріалу

3.1 Слово вчителя

Способи словотворення – це комплексна система використання різних структурних словотворчих засобів утворення дериватом на всіх етапах розвитку мови. У сучасній українській мові розрізняють такі способи словотворення: морфологічний, морфолого-синтаксичний, лексико-синтаксичний, лексико-семантичний. Морфологічний спосіб словотворення – основний засіб збагачення словникового складу сучасної української літературної мови. Морфологічний спосіб охоплює такі типи: префіксальний, суфіксальний, префіксально-суфіксальний, постфіксальний, безафіксний, основоскладання, словоскладання, аббревіацію та комбінації зазначених способів.

Способи словотворення		
Назва способу	Особливості творення	Приклад
Префіксальний	Приєднання префікса до всього слова	<i>ходити – заходити; казати – переказати.</i>
Суфіксальний	Приєднання суфікса до твірної основи	<i>осінь – осінній; підлива – підливка.</i>
Префіксально-суфіксальний	Однчасне приєднання суфікса і префікса до твірної основи	<i>рукав – нарукавник; робити – неробство.</i>
Безафіксний	Відкидання від твірного слова префіксів, суфіксів, закінчень	<i>пуск (від пускати); блакить (від блакитний).</i>
Складання основ (або слів)	Поєднання двох і більше основ (або слів) чи їхніх частин	<i>будматеріали, салон-перукарня, відеокарта.</i>
Абревіація	Поєднання початкових букв декількох слів	<i>ЄС (Європейський Союз), АЕС (атомна енергостанція).</i>
Перехід з однієї частини мови в іншу	<i>черговий – прикметник (черговий учень) черговий – іменник (черговий зайшов у клас)</i>	

3.2 Робота з QR -кодами. Опрацювання таблиць

Таблиця “Способи творення слів”

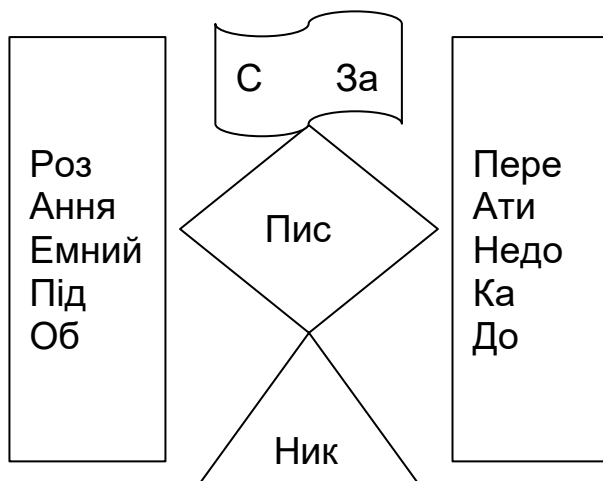
Таблиця “Способи творення дієслів”

IV. Усвідомлення здобутих знань у процесі практичної діяльності

Вправа 1. Записати слова, зашифровані в схемі; вказати способи їх творення.

Зразок: роз + пис + ка

Вправа 2. Установити спосіб творення у наведених словах.

Принести, книга, зимовий, припічок, снігопад, співбесідник, ДТП, забагато, босоніж, прихвостень, начитаний, вітер, начитаність, ЗМІ, перенавантаження, світ, світанок, листопад, чайник, надбрівний, безмежний, синь, хмарочос, жаліти, дочистити, юнь, радіостанція, швидкість, ООН, підрамник, шкільний, кінозал, співбесіда, обезсиліти, підпис, пришити, вечеряти, хлопати, добродіяти.

Вправа 3. Прочитати текст, виписати виділені слова та визначити спосіб їх творення.

Лариса Петрівна Косач – справжнє **ім'я** видатної письменниці Лесі Українки. Літературне ім'я дочці вибрала **мати**. Леся росла **хворобливою**, тому вчилася дома. Багато читала, вільно володіла

кількома європейськими мовами. Перший вірш “Надія” дівчинка написала в дев’ятилітньому віці. А коли Лесі було тринадцять, її поезії вже були надруковані у львівському журналі “Зоря”.

Вправа 4. Утворити та записати від поданих пар слів нові слова способом складання основ.

Чорне море, робити хліб, зорі падають, вода грає, карі очі, сім струн, три поверхи, трусити землю, чорні брови, варити сталь.

Вправа 5. Визначити спосіб творення поданих складних слів, засіб поєднання твірних основ, словотворчий засіб.

Мультфільм, навколосонячний, мопед, лісопарк, рясноцвітний, метеослужба, держмито, кашовар, двоплановий, велосипед, рукоділля, працелюб, парнокопитні, десятикратний, музеєзнавець, всюдихід, звукозапис, всюдисущий, самоутвердження, овоче-картопляний, східнослов’янський, променеподібний.

Вправа 6. Утворити складноскорочені слова від повнозначних слів, дотримуючися моделей творення аббревіатур.

Професійно-технічне училище, Національна спілка журналістів України, санітарно-епідеміологічне відділення, Міністерство охорони здоров’я, окружний комітет, страховий агент, Організація українських націоналістів, універсальний магазин, авіаційна компанія, Інститут інформаційно-діагностичних систем, національний банк.

V. Підсумок уроку. Оцінювання

5.1 Бесіда

Які бувають способи словотворення?

Як утворюються слова?

5.2 Мікрофон

Сьогодні я дізналася/дізнався, що таке...

Я знаю такі способи словотворення...

Мені було цікаво працювати над...

Я дізналася/дізнався для себе...

Урок був дуже...

VI. Домашнє завдання

Опрацювати §17. Виконати вправу 138, с. 57.

Тема: Основні способи словотворення. Суфіксальний спосіб творення (6 клас).

Мета:

навчальна: ознайомити учнів з основними способами творення слів, зокрема зі суфіксальним, сформулювати вміння змінювати й утворювати нові слова;

розвивальна: розвивати творче мислення, пам'ять, уяву, комунікабельність, культуру мовлення;

виховна: виховувати любов до своєї Батьківщини, рідного слова.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Методи та прийоми: бесіда, тренувальні вправи, спостереження й аналіз мовних явищ, виразне читання, проблемно-пошукова робота, індивідуальна робота, прийом “Вітер дме”.

Внутрішньопредметні зв'язки: лексикологія, фразеологія, орфоепія, орфографія, морфологія.

Міжпредметні зв'язки: українська література, історія.

Очікувані результати: учні знають основні способи словотворення, уміють визначати способи творення слів суфіксальним способом, можуть утворювати слова суфіксальним способом та вживати їх у мовленні.

Обладнання: мультимедійна презентація, підручник з української мови для 6 класу, роздавальний матеріал.

Література:

1. Заболотний О.В., Заболотний В.В. Українська мова : підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2014. 251 с.

2. Завдання з української мови для 6 класу : способи творення слів.
URL: [Українська мова для 6 класу: завдання та тести онлайн - Learning.ua](#)

3. Рекомендації щодо створення конспекту : українська мова. URL: [Конспекти уроків: усі розробки уроків для вчителя в бібліотеці «На Урок» \(naurok.com.ua\)](#)

4. Українська мова : 5-6 класи. Модельна навчальна програма для ЗЗСО / уклали О.В. Заболотний, В.В. Заболотний, В.П. Лавринчук та

ін. Зі змінами, затвердженими наказом МОНУ № 795 від 12.07.2021.
63 с. URL: Ukr.mova.5-6-kl.Zabolotnyy.ta.in.14.07.21.pdf (mon.gov.ua)

Хід уроку

I. Організаційний момент

1.1 Використання прийому “Вітер дме”

Вітер дме для тих, хто прокинувся.

..., хто смачно поснідав.

..., хто не забув подякувати рідним за сніданок.

..., хто залюбки прийшов на урок.

..., хто працюватиме й допомагатиме мені на уроці.

II. Мотивація навчальної діяльності

2.1 Повідомлення теми й мети уроку

Сьогодні на уроці ми розглянемо основні способи словотвору та детально ознайомимось із суфіксальним способом творення слів.

Для чого, на вашу думку, нам потрібні знання з розділу “Словотвір”?

III. Сприйняття й засвоєння учнями навчального матеріалу

3.1 Слово вчителя

Нові слова творяться від основ, а не від коренів. Основа, від якої утворюється нове слово, називається **твірною**. Напр.: основа *сон* є твірною для слова *сонний* (*сон+н+ий*).

Основа, що складається тільки з кореня (не має ні суфіксів, ні префіксів), є **непохідною**: *ліс, вода, став*. Основа, утворена від іншої основи за допомогою суфіксів та префіксів, називається **похідною**: *лісний, водяний, ставок*.

Суфіксальний спосіб – це спосіб творення слів за допомогою суфіксів. Напр.: *холод – холодний, слухати – слухач*. Суфіксація – найпродуктивніший спосіб словотворення іменників, прикметників, дієслів, прислівників: *Чорнобиль – чорнобильський, насторожений – насторожено, фарба – фарбувати*. Продуктивність суфіксального способу словотворення визначає й той факт, що в мові для творення

різних розрядів слів виробилася певна система суфіксів – іменникових, прикметникових, дієслівних, прислівникових.

Напр.:

Іменникові суфікси

<i>бог – боженько</i>	<i>-еньк</i>
<i>річка – річечка</i>	<i>-ечк</i>
<i>ядерний – ядерник</i>	<i>-ик</i>
<i>веселий – веселун</i>	<i>-ун</i>

Прикметникові суфікси

<i>реактор – реакторний</i>	<i>-н</i>
<i>Народичі – народицький</i>	<i>-ицьк</i>
<i>душа – душевний</i>	<i>-евн</i>
<i>козак – козацький</i>	<i>-цьк</i>

Дієслівні суфікси

<i>жебрак – жебракувати</i>	<i>-ува</i>
<i>учитель – учителювати</i>	<i>-юва</i>
<i>сухий – сушити</i>	<i>-и</i>

Прислівникові суфікси

<i>тяжкий – тяжко</i>	<i>-о</i>
<i>рішучий – рішуче</i>	<i>-е</i>

IV. Закріплення здобутих знань

Вправа 1. Від поданих слів утворити суфіксальним способом нові слова; позначити словотвірні суфікси: *день, осінь*.

Вправа 2. Записати речення, позначити слова, утворені суфіксальним способом.

Своя мазанка ліпша від чужої світлиці (Нар. твор.)

Вправа 3. Гра “Ти – мені, я – тобі”. Розгадати загадки, використовуючи префікси та суфікси, утворити від слів-відгадок по декілька нових слів. Визначити спосіб їх утворення.

Без сокири і дрючків ставить міст через річки.

Стоїть верба серед села, розпустила гілля в кожне подвір’я.

Сивий кінь на весь світ заліг.

Навесні веселить, улітку холодить, восени годує, взимку гріє.

Вправа 4. З'ясувати, від яких основ і за допомогою яких суфіксів утворено подані слова.

Веселіти, білити, гаряче, гарно, ясніше, яснішати, четвертувати, конкретизувати, начитаний, переписуючи, Ольжин, Андріїв, дощовий, лисичий, передмова, матусенька, мовленнєвий.

Вправа 5. Від поданих іменників утворити суфіксальним способом прикметники. Які фонетичні зміни при цьому відбуваються?

Честь, проїзд, доблесть, контраст, баласт, швидкість, захист, ненависть, випуск, щастя, місто, млість, якість, кількість.

Вправа 6. Творче завдання “Твір-п’ятихвилинка”. Продовжити початок розповіді самостійно придуманим фіналом. У тексті розповіді підкреслити слова, що утворені суфіксальним способом.

Кілька днів тому ми з другом ішли лісовою стежкою. Враз у кущах щось затріщало...

Вправа 7. Від поданих іменників утворити суфіксальним способом прикметники. Які фонетичні зміни при цьому відбуваються?

Честь, проїзд, доблесть, контраст, баласт, швидкість, захист, ненависть, випуск, щастя, місто, млість, якість, кількість.

V. Підсумок уроку. Оцінювання

5.1 Бесіда

Що вивчає словотвір?

Які ви знаєте способи словотворення?

На які групи можна поділити основи слів?

5.2 Оцінювання учнів

VI. Домашнє завдання

Вивчити способи словотворення (§17, табл. с. 55)

Початковий рівень – вправа 138, с. 57

Середній рівень – вправа 134, с. 57

Високий рівень – написати твір-мініатюру “Батьківська домівка” (8-10 речень), використовуючи слова різних способів творення, а найбільше суфіксального.

Тема уроку: Особливості творення іменників (6 клас).

Мета:

навчальна: дати учням відомості про основні способи творення іменників, звернувши увагу на згубілі та зменшено-пестливі суфікси, формувати вміння визначати способи творення іменників;

розвивальна: розвивати культуру усного та писемного мовлення;

виховна: виховувати почуття патріотизму, гідності, сміливості, любові до своєї країни.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Методи та прийоми: бесіда, робота з підручником, спостереження за мовою, тренувальні вправи.

Внутрішньопредметні зв'язки: лексикологія, фразеологія, орфоепія, орфографія, морфологія.

Міжпредметні зв'язки: українська література, історія.

Очікувані результати: учні засвоїли відомості про основні способи творення іменників, сформували вміння визначати способи творення іменників.

Обладнання: підручник з української мови для 6 класу, презентація, роздавальний матеріал.

Література:

1. Заболотний О.В., Заболотний В.В. Українська мова : підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2014. 251 с.

3. Кучерук О.А. Сучасні технології навчання мови як методична проблема. Житомир : Рута, 2006. 17–21 с.

4. Українська мова : 5-6 класи. Модельна навчальна програма для ЗЗСО / уклали О.В. Заболотний, В.В. Заболотний, В.П. Лавринчук та ін. Зі змінами, затвердженими наказом МОНУ № 795 від 12.07.2021. 63 с. URL: Ukr.mova.5-6-kl.Zabolotnyy.ta.in.14.07.21.pdf (mon.gov.ua)

5. Цікаві вправи для вивчення теми “Основні способи словотворення”. URL: [Tренувальні вправи з теми "Словотвір. Орфографія"](http://Trenувальні_вправи_з_теми_\) (naurok.com.ua)

Хід уроку

I. Організаційний момент

1.1 Привітання вчителя

1.2 Перевірка присутності/відсутності

II. Актуалізація опорних знань

2.1 Фронтальне опитування

Що розуміємо під способом словотворення?

Які способи словотворення знаєте?

Розкрити суть морфологічного словотворення?

У чому полягає префіксальний спосіб словотворення?

У чому полягає суфіксальний спосіб словотворення?

У чому полягає безафіксний спосіб?

У чому полягає суть основоскладання та словоскладання?

Які слова називаються складноскороченими?

Розкрийте сутність способу переходу слів з однієї частини мови в іншу, наведіть приклади таких слів.

Яку роль відіграє словотворення в розвитку української мови?

Які висновки можна зробити щодо поповнення лексичного фонду української мови новими словами?

III. Повідомлення теми та мети уроку

IV. Сприйняття й усвідомлення учнями навчального матеріалу

4.1 Робота з підручником

Опрацювати матеріал підручника на с. 116.

4.2 Тренувальні вправи

Вправа 1. Списати, розподіляючи іменники, залежно від значення суфікса, у два стовпчики: у перший стовпчик – слова, у яких суфікс має нейтральне значення, у другий – слова, у яких суфікс має емоційно-забарвлене значення. Пояснити, чому не всі слова можна виписати. Визначити, від слів якої частини мови утворені іменники кожної групи.

Гудок, ставок, лісок, язичок, вітерець, олівець, терпець, півник, лижник, пролісок, сутінок, забавка, пташка, аптекар, млинар, ювіляр, зрілість, пісок, ринок, братик, вузлик, гірник, кулеметник,

мовознавець, переможець, здатність, свіжість, вихователь, любитель, хурделиця, палиця, лисиця, урок, профком, заява.

Від яких частин мови утворені слова першого стовпчика, другого?

Які слова не виписали зовсім і чому?

Вправа 2. Розподілити наведені слова у дві колонки: у першу – із суфіксами зменшеності, у другу – із суфіксами збільшеності та згрубілості.

Дівчисько, шапочка, хлопчище, кореневище, козаченько, дівчатонька, рученька, капустана, капусточка, синочки.

Вправа 3. У наведених словах визначити словотворчі суфікси.

Порада, перевага, прадід, присмак, премудрість, безлад, непокора, супісок, узвіз.

Розглянути таблицю “Способи творення іменників”.

Способи творення іменників	Приклади
Префіксальний	<i>Щастя – нещастя</i>
Суфіксальний	<i>Ліс – лісник</i>
Префіксально-суфіксальний	<i>Дорога – подорожник</i>
Складання основ або слів	<i>Ліс і степ – лісостеп</i>
Складання скорочених основ	<i>Профспілковий комітет – профком</i>
Перехід з прикметників в іменники	<i>Смачна їжа – (люблю) смачне</i>

V. Закріплення навчального матеріалу

5.1 Робота з підручником

Виконання вправи 202, с. 118.

Додаткове завдання: Від слів *вода* та *ніч* утворити словотвірні ланцюжки іменників, ураховуючи послідовність утворення слів одне від одного.

Зразок: *ліс* – лісок – лісочок; *ліс* – праліс – пролісок; *ліс* – лісник – лісовик – лісовичок; *ліс* – лісосплав.

Які способи словотворення ви використали під час виконання вправ, за яким принципом розташовували слова у словотвірних ланцюжках?

Чому складання словотвірного ланцюжка допомагає правильно усвідомити морфемний склад слів?

Виконання вправи 204, с. 118.

Додаткове завдання: Що можна сказати про слово, знаючи його словотвірну модель? Дібрати з тексту слова, що відповідають поданим схемам (по одному слову до кожної схеми):

корінь + суфікс + суфікс + закінчення;

префікс + корінь + суфікс + суфікс + нульове закінчення.

Що допомогло вам дібрати слова за схемами?

Які ознаки слова передає закінчення?

Які ознаки слова передає суфікс?

Які частини слова можуть змінювати його значення?

VI. Підсумок уроку

6.1 Бесіда

Яку тему ми вивчили сьогодні?

Які способи словотворення характерні для іменників?

Які з них ми розглянули сьогодні детально?

Яке значення може мати суфікс іменника?

За допомогою яких суфіксів утворюються іменники на означення:

а) зменшеності та пестливості;

б) збільшеності та згрублості;

в) назв людей за професією;

г) назв неістот;

г) абстрактних назв.

VII. Домашнє завдання

Повторити правила творення іменників у підручнику на с. 119 - 121, підготувати доповідь про творення та написання складних іменників.

Тема: Словотвірний ланцюжок. Словотвірний розбір слова (6 клас).

Мета:

навчальна: сформувати в учнів поняття про словотвірний ланцюжок; ознайомити здобувачів загальної середньої освіти зі словотвірним словником, особливостями його побудови та використання; удосконалювати вміння та навички виконувати словотвірний розбір слова та визначати способи словотворення;

розвивальна: розвивати пам'ять, увагу, культуру усного та писемного мовлення, навички самостійної роботи;

виховна: виховувати почуття патріотизму, високі моральні якості, любов до своєї країни, зацікавлення історією рідного краю та бажання здобувати нові знання.

Тип уроку: вивчення нового матеріалу.

Методи та прийоми: усний виклад матеріалу вчителем, бесіда, робота з підручником, спостереження за мовою, тренувальні вправи.

Внутрішньопредметні зв'язки: лексикологія, орфографія, орфоепія, морфологія.

Міжпредметні зв'язки: українська література, біологія, географія.

Очікувані результати: учні засвоїли поняття про словотвірний ланцюжок, ознайомилися зі словотвірним словником, особливостями його побудови та використання, удосконалили вміння та навички виконувати словотвірний розбір слова, визначати способи словотворення;

Обладнання: підручник з української мови для 6 класу, презентація, роздавальний матеріал.

Література:

1. Заболотний О.В., Заболотний В.В. Українська мова : підручник для 6 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Генеза, 2014. 251 с.
2. Козіна К.Д. Інноваційні технології на уроках словесності. Вивчаємо українську мову та літературу. Київ, 2006. № 27. С. 3–7.
3. Українська мова : 5-6 класи. Модельна навчальна програма для ЗЗСО / уклали О.В. Заболотний, В.В. Заболотний, В.П. Лавринчук та ін. Зі змінами, затвердженими наказом МОНУ №795 від 12.07.2021. 63 с. URL: Ukr.mova.5-6-kl.Zabolotnyy.ta.in.14.07.21.pdf (mon.gov.ua)

4. Цікаві вправи для вивчення теми “Основні способи словотворення”. URL: <https://naurok.com.ua/trenovalni-vpravi-z-temi-slovotvir-orfografiya-136624.html>

Хід уроку

I. Організаційний момент

Добрий день, учні! Рада всіх вас бачити. На сьогоднішньому уроці ми розглянемо дуже цікаву тему. Я сподіваюся, що ви налаштували себе позитивно, а тому з легкістю засвоїте навчальний матеріал.

Уже дзвінок нам дав сигнал:
працювати час настав,
тож і ми часу не гаймо,
роботу швидше починаймо!

II. Актуалізація опорних знань

Для початку пропоную актуалізувати ваші знання про словотвір, перевіримо, як ви засвоїли пройдений матеріал.

Дайте відповіді на запитання:
Що вивчає “Словотвір”?
Чим похідні слова відрізняються від непохідних?
Як називається слово, від якого творять інше слово?
Що таке твірна основа?
Назвіть способи словотворення.

III. Повідомлення теми та мети уроку

Запишіть у зошитах тему нашого уроку: “Словотвірний ланцюжок. Словотвірний розбір слова”. На уроці ми повинні осмислити поняття про словотвірний ланцюжок, ознайомитися зі словотвірним словником, особливостями його побудови та використання; удосконалювати вміння та навички виконувати словотвірний розбір слова та визначати способи словотворення.

IV. Сприйняття та засвоєння нового матеріалу

4.1 Слово вчителя

Зразок усного розбору

Передвесняний ‘який відбувається напередодні весни’. Твірне слово *весняний*; твірна основа – *веснян-*. Слово *передвесняний* утворено за допомогою префікса *перед-*. Спосіб словотворення – префіксальний.

Зразок письмового розбору

Передвесняний ← весняний (префіксальний)

4.2 Робота з підручником

Опрацювати матеріал підручника на с. 58.

V. Закріплення здобутих знань

5.1 Тренувальні вправи

Вправа 1. Виконати письмово словотвірний розбір слів:

безмірний, по-зимовому, подорожник, пришкільний, малесенький, безводний, засипаний.

Вправа 2. Утворити словотвірні гнізда від поданих слів, позначити їх словотвірні морфеми.

Вода, рука, ліс.

Вправа 3. Утворити словотвірний ланцюжок, розташувавши подані слова у потрібному порядку.

- а) записник, запис, записний, записати;
- б) читаний, читанка, читання, читати, прочитаний;
- в) білішати, білий, біліший, побілішати;
- г) веснянкуватий, весняний, весна, веснянки.

VI. Підсумок уроку

6.1 Рефлексія

Оцініть свою діяльність на уроці.

Урок пройшов: вдало, творчо, корисно, даремно, цікаво, непередбачувано, швидко, збентежено, ефективно, повільно.

6.2 Оцінювання

VII. Домашнє завдання

Опрацювати §17. Виконати вправу 146, с. 58-59.

Додаток ІХ. Роздавальний матеріал (унаочнення)

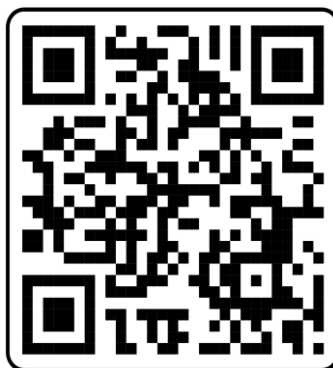
1. Схема “Похідні й непохідні слова”

2. Ілюстрація-завдання “Вибери слово, яке відповідає схемі”

3. Ілюстрація-завдання “Корінь слова”

4. Таблиця “Значущі частини слова”

	ЗАКІНЧЕННЯ	Змінна частина слова, що стоїть переважно в його кінці та виражає граматичне значення
	ОСНОВА	Частина слова без закінчення, що виражає лексичне значення слова
	КОРІНЬ	Значуща частина слова, спільна частина спільнокореневих слів, що виражає їх лексичне значення
	ПРЕФІКС	Значуща частина слова, яка стоїть перед коренем і служить для утворення нових слів чи інших граматичних форм
	СУФІКС	Значуща частина слова, яка стоїть після кореня й служить для утворення нових слів

8. Ілюстрація “Кореневий гніздовий словник української мови”

9. Ілюстрація-завдання “Ребуси”

10. Схема “Словотвірне гніздо”

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Вільчинська Т. Морфемний і словотвірний аналіз у школі. *Дивослово*. 2003. № 6. С. 22–23.
2. Галетова А.Г., Караман С.О., Коршун Т. В. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах : підручник для студентів вищих навчальних закладів освіти / за редакцією М.І. Пентиліук. Київ : Ленвіт, 2000. 264 с.
3. Горпинич В.О. Українська словотвірна деривація. Дніпропетровськ : ДДУ, 1998. 190 с.
4. Грибан Г.В. Практикум з методики викладання мови : навчально-методичний посібник. Київ : Кондор, 2010. 160 с.
5. Дороз В.Ф. Методика навчання української мови в загальноосвітніх закладах : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: ЦУЛ, 2008. 386 с.
6. Кващук А. Будова слова в українській мові (у завданнях, запитаннях і відповідях). *Українська мова та література в школі*. 2002. № 7. С. 38–40.
7. Кващук А. Будова слова в українській мові. *Українська мова і література в школі*. 2008. №7. С. 39–42.
8. Кващук А. Вивчаємо словотвір. *Дивослово*. 2005. №6. С. 7–8.
9. Клименко Н.Ф. Основи морфеміки сучасної української мови : навчальний посібник. Київ : ІЗМН, 1998. 182 с.
10. Клименко Н.Ф., Карпіловська Є.А. Словотвірна морфеміка сучасної української літературної мови. Київ : УкрДНІПКСЮ, 1998. 162 с.
11. Коваль Г.П. Методика викладання української мови. Тернопіль : Астон, 2008. 287 с.
12. Коцюбинська Н.М., Коцюбинська А.І. Українська мова : Фонетика. Лексика. Будова слова. Словотвір. Морфологія. Синтаксис. Харків : Країна мрій, 2004. 72 с.
13. Остапенко Н.М. Технологія сучасного уроку рідної мови : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Академія, 2012. 248 с.

14. Пентилюк М.І., Бакум З.П., Горошкіна О.М. та ін. Практикум з методики навчання української мови в загальноосвітніх закладах : посібник для студентів педагогічних університетів та інститутів / за редакцією Пентилюк М. І. Київ : Ленвіт, 2010. 136 с.
15. Пентилюк М.І. Сучасний урок української мови. Харків : Основа, 2007. 176 с.
16. Плиско К.М. Теорія і методика навчання української мови в середній школі. Харків : Основа, 2001. 254 с.
17. Сікорська З.С. Морфемний аналіз слова. *Українська мова і література в школі*. 1984. № 8. С. 44–48.

Електронні ресурси

1. Антонова Є. М. Труднощі у вивченні морфемної будови слова й словотворення та шляхи їх подолання (на мовному матеріалі 5-6 класу загальноосвітньої школи).
URL: <https://multiurok.ru/files/trudnoshchi-u-vivchienni-morfiemnoyi-budovi-slova.html>
2. Кулик О. Д. До питання про морфемно-словотвірний аналіз у шкільній практиці.
URL: <https://ps.journal.kspu.edu/index.php/ps/article/view/2952/2692>
3. Кулик О. Д. Психологічні передумови мовленнєвого розвитку учнів 5–9 класів у процесі засвоєння знань з морфеміки і словотвору.
URL: <http://molodyvcheny.in.ua/files/journal/2014/12/72.pdf>
4. Українська мова : 5-6 класи. Модельна навчальна програма для ЗЗСО / уклали О.В. Заболотний, В.В. Заболотний, В.П. Лавринчук та ін. Зі змінами, затвердженими наказом МОНУ № 795 від 12.07.2021. 63 с.
URL: <Ukr.mova.5-6-kl.Zabolotnyy.ta.in.14.07.21.pdf> (mon.gov.ua)

Навчальне видання

Валентина Грещук

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ
до проведення уроків з української мови
(Будова слова. Словотвір)
для студентів 3-го курсу ОР бакалавр спеціальностей
“035 Філологія 035.01 Українська мова та література”,
“014 Середня освіта 014.01 Українська мова та література”

ISBN 978-617-8011-74-1

Технічне оформлення – **Соломія Рибчак**

Формат 60x84 1/16. Папір офсетний.

Друк цифровий.

Гарнітура Times New Roman.

Умовн. друк. арк. 5.16

Наклад 100 прим.

Зам. № 005/02/24

ВИДАВНИЦТВО
“НАІР”

Івано-Франківськ, вул. Височана, 18,

тел. (050) 433-67-93

email: fedorynrr@ukr.net

Свідоцтво суб'єкта видавничої справи

№4191 від 12.11.2011 р.

